

SVENSK

ORGAN FÖR FINLANDSSVENSKT BILDNINGARBETE

BYGDEN

Nummer 2/2010 • Pris 2 e

www.sfv.fi

**Litteraturdagar
i Mariehamn**

**Johan Molander,
Sveriges ambassadör**

**SAPERER lär barnen
smaka på maten**

**Privata centralarkiv
kompletterar de officiella**

Axxell bygger grönt i Karis

Anton Tjechov 150 år

SFV:s kulturresa i september går till New York – se bakpärmen

Svenskbygden utkommer med fem nummer år 2010:

- 27.2 (materialdag 10.2)
- 12.4 (materialdag 29.3)
- 10.6 (materialdag 26.5)
- 13.10 (materialdag 30.9)
- 3.12 (materialdag 19.11)

REDAKTIONSRÅD

Ann-Mari Häggman ordförande, Christina Flemming, Christoffer Grönholm, Mikael Reuter, Lisbet Ruth och Rabbe Sandelin.

REDAKTION

SFV, Annegatan 12, 00120 Helsingfors, tel. 09-684 4570, fax 09-6844 5715. sfv@sfv.fi

Vi finns på Facebook och YouTube.

Chefredaktör:

Christoffer Grönholm
christoffer.gronholm@sfv.fi

Redaktör & layout:

Rabbe Sandelin
rabbe.sandelin@sfv.fi
09-68445712

PÅRM

MYRIKA EKBOM och **ANNA FRIMAN** under litteraturdagarna i Mariehamn (sidan 32). Foro: Benita Ahlnäs.

EKENÄS TRYCKERI AB
ISSN 0356-1755

Anton Tjehov avskydde råhet, brutalitet och hänsynslöshet mot medmänniskor och skattade frihet och mänsklig värdighet högst av allt. Var han kanske något så sällsynt som en god människa, frågar sig Tove Fagerholm på sidan 10.

Svenska centralarkivet är ett av de elva privatarkiv i Finland som erhåller statsbidrag för verksamheten. På sidan 36 tipsar arkivchef Lena Karhu även om hur man skall arkivera i den digitala åldern.

I praktiken har det redan i många fall gått så att kommunerna hänvisar sina invandrarklienter till Luckan – detta trots att kommunerna inte idag deltar i finansieringen. Förhoppningsvis sker det i framtiden...

JESSICA LERCHE OM LUCKANS BRIDGEGE-PROJEKT, SIDAN 40

Ledare	4
Språk och kultur intresserar Sveriges ambassadör	6
Anton Tjehov 150 år	10
Smaskolan SAPERE lär barnen matens vokabulär	16
Helsingfors stadsbibliotek fyller 150	21
Kulturhuset står bakom många finlandssvenska webbplatser	24
Gustaf Widén: Kan musik motverka depressioner?	26
Barnlitteraturen intressant forskningsobjekt	28
Läsnatt och litteraturdagar i Mariehamn	32
Privata centralarkiv kompletterar de officiella	36
Bridge integrerar invandrarna i finlandssvenskheten	40
Axxell bygger ekologiskt i Karis	42
Gammelstadens Ungdomsförening under eget tak i 100 år	44
Studiecentralens kurser för både kropp och själ	48
Nobelpristagaren Herta Müller	49
Läsbiten: Inte utan min mamma	54

SFV premierade kulturgärningar

Pristagare, medaljörer och stipendiater vid SFV:s utdelningsfest 31.3.2010

KULTURPRISET, 15 000 euro, ur SIGNE OCH ANE GYLLENBERGS FOND

Skådespelare Dick Idman, Esbo

Dick Idman är en teatervärldens diversearbetare. Han är en finlandssvensk skådespelare, magister i teaterkonst, regissör, administratör, professor och teaterchef. Han är grundande medlem i teaterföreningen Viirus och har fungerat som styrelseordförande, gästade skådespelare och regissör. Nu jobbar han som fast anställd skådespelare i Viirus. Han har rört sig i hela den finlandssvenska kulturfären och barnteater är något som alltid legat honom varmt om hjärtat. Han har varit både teaterchef för Wasa Teater som för Åbo svenska teater

FOLKBILDNINGSPRISET, 7 500 euro

Utbildningsrådet Alice Lillas, Korsholm

Utbildningsråd Alice Lillas har under sina nästan 35 år som rektor vid Korsholms vuxeninstitut byggt upp och utvecklat den fria bildningen och vuxenutbildningen i Vasaregionen. Genom sitt engagemang inom Förbundet för arbetar- och medborgarinstitutet har hon aktivt lett och deltagit i folkbildningen i Österbotten och Svenskfinland.

LILLHOLMSTIPENDIET

med rätt till tre månaders vistelse på Lillholmen i Västankfjärd

Författare Erik Wahström får årets Lillholmsstipendium. Wahlström är författare och journalist. Han har arbetat på Hufvudstadsbladet, inledningsvis som musikrecensent, musikreporter och kulturchef. Åren 1997-2002 verkade Wahlström som chefredaktör för HBL. Wahlström har utgivit böcker och prosa på främst Schildts förlag.

FOLKBILDNINGSMEDALJEN – SFV:s pris för framstående folkbildargärning och ett stipendium om 2 000 euro var

Kulturredaktör Egil Green, Borgå, för en mångsidig kulturgärning

Undervisningsrådet Lasse Hoffman, Esbo, för en långvarig och mångsidig insats inom folkbildningen

Gun Mannfolk, Lappfjärd, för förtjänstfull kulturgärning

Susanne Procopé-Ilmonen, Mariehamn, för en betydande kulturgärning

Redaktör Bitte Westerlund, Helsingfors, för en energisk insats folkbildningen till fromma

HAGFORS-medaljen, som erkänsla för förtjänstfull gärning för den svenska kulturen och ett stipendium om 2 000 euro var

Karl-Johan Fagerudd, Larsmo

FD Maria Lassén-Seger, Åbo

Författaren Carita Nyström, Korsnäs

Redaktör Patrik Stenvall, Vasa

FL Sonja Vidjeskog, Åbo

Stipendier till lärare i svenska vid finska skolor:

Anne Ainoa, Helsingin Yliopiston Viikin normaalikoulu

Maija-Liisa Annala, Paloheinän ala-aste, Helsingfors

Arto Heiskanen, Turun klassinen lukio, Åbo

Riitta Rauma, Niinivaaran lukio, Joensuu

Liisa Wallenius, Haaga-Helia, Borgå

Per-Edvin Persson ny ordförande för SFV – rekordutdelning

På Svenska folkskolans vänner årsmöte den 29 mars utnämndes föreningens tidigare styrelseordförande Ann-Mari Häggman – som undanbätt sig omval – till hedersordförande. Professor Ann-Mari Häggman har verkat i styrelsen i 34 år. Årsmötet valde som ny styrelsemedlem Wivan Nygård-Fagerudd från Vasa. Hon har sedan år 1997 vid sidan av sångarjobben varit verksam som programpresentatör och kulturredaktör på frilansbasis för YLE/FST, och på senare år även med ett flertal egna dokumentärfilmprojekt.

Ny styrelseordförande

Under sitt konstituerande möte efter årsmötet valde styrelsen till sin nye ordförande docent Per-Edvin Persson, som suttit i styrelsen sedan år 1989.

Rekordutdelning

SFV:s utdelning var 4,5 miljoner euro år 2009 (4,1 miljoner år 2008). Antalet bidragsmottagare var 2066. Föreningens styrelse ville satsa på allmännyttiga bidrag under en period då det finlandssvenska medborgarsamhället kämpade med betydande ekonomiska svårigheter. Föreningen har god solvens, inga skulder, och kan med sina reserver bygga en bro från tidigare goda år till kommande ljusa tider. Under 2009 stödde SFV Axxell Utbildning Ab med 0,7 miljoner euro. Produktionsbolaget Cityportal stöddes med 0,5 miljoner euro. Den unika satsningen på morgon-tv, Min Morgon, produceras av Cityportal fem gånger i veckan för FST, och sänds från SFV:s kulturhus G18 i Helsingfors.

Under 2009 fick SFV ta emot flera betydande donationer och testamenten. Det sammanlagda värdet av tillförda medel var 596000 euro. Flera nya fonder grundades år 2009.

Bevingade ord

Tiden som du njuter av att slösa, är inte bortslösad tid.

Bertrand Russel

Sociala medier - på gott och ont

Christoffer
GRÖNHOLM

SOciala medier är på allas läppar just nu. Jag avser naturligtvis alla de webbplatser med roliga namn som läsaren ser på tabblån till höger. Namnen är bildade genom att kombinera, förvränga eller felskriva engelska ord, eller genom att skriva ut ordet hej på swahili eller det kinesiska ordet för fred med latinska bokstäver.

Flera av dem är redan bekanta för Svenskbygdens läsare, men varje vecka dyker nya varianter upp. Deras gemensamma namn är sociala medier, men ofta talar vi också om sociala nätverk. Essensen i dem är att synas på ett positivt sätt. Varje människa, organisation eller företag som etablerar sig i dessa medier vill skapa nya kontakter och ökat inflytande. Olika gurun och allsköns experter säger att det i dag är lika angeläget att gå med i sociala nätverk och att skapa en egen nätprofil som det förr var att ansluta sig till FBK, den lokala ungdomsföreningen eller t.ex. studentkåren. De får det att se ut som ett måste. Alla borde vara med i "det uppkopplade samhället".

Nu tänker jag ta två steg närmare jorden. Kan människan inte vara social utan sociala medier? Det är ju människan som är social, inte en specifik webbtjänst. Webben är ju bara ett hjälpmedel. Lika säkert som att människan var en social varelse långt innan en enda av de moderna webbtjänsterna uppstod, kommer hon att vara en social varelse efter att alla dessa tjänster köpts upp eller förvandlats till något annat. Eller efter att människorna tröttnat på dem och riktat in sig på helt andra tekniska uppfinningar.

Vi har alltså spårat ur om vi talar om sociala me-

dier som någonting helt nytt. All media är social. Det finns bara nyansskillnader i hur stor interaktiviteten är mellan avsändare och mottagare. I synnerhet borde varningslamporna börja blinka när någon påstår att nya medier totalt kommer att ersätta någon av de gamla. Hur många gånger har vi inte hört att det är adjö med teatern eller biografen i sin klassiska form därför att man lanserat helt ny teknik, t.ex. tredimensionell film.

Onekligen kommer gamla media att påverkas av nya media, men det är väl i sig ingenting nytt. Det är t.ex. inte mången som i dag använder faxen, men även den kan i vissa situationer vara användbar. Somliga påstår att de nya sociala medierna inom kort kommer att förpassa e-posten till historiens skräphög. Detta tror jag inte alls på. E-post och html är öppna och kända standarder. Ingen äger dem – till skillnad från det nya färggranna kollaget av sociala medier. Där försöker varje aktör göra maximalt mycket pengar av de användarskattor som anslutit sig till tjänsten.

Varför skall vi ansluta oss till nya sociala medier? Eller varför inte? Det handlar ju om komplement till de nuvarande medierna som nog kan stimulera oss. Här gäller det att ställa samma viktiga frågor som i all kommunikation:

Vad gör jag och varför?

Har jag något viktigt att säga? Vilket är mitt ändamål?

Hur kan min organisation ge eller dra nytta av social kompetens på nätet?

Det sistnämnda är intressant. Webbplatser har alltid först skapats av och för levande män-

niskor. I efterhand har företag och organisationer hakat på genom att även associera icke-personer med mänskliga drag och attribut. Företag och organisationer skapar sig ett "ansikte" på de sociala webbplatserna för att bygga upp ett förhållande till sina kunder, snarligt det vi kan ha till riktiga personer i vår vänskrets. SFV finns t.ex. på Facebook, och det är spännande att se vart den kommunikationen leder.

Sociala medier kan också medföra stora olägenheter och problem. Vi kan ta de finländska tidningarnas webbplatser som exempel. De är nästan alla öppna för anonyma inlägg och de används flitigt. Detta leder till att människornas allra mörkaste sidor kommer fram. Främlingsfientlighet, homofobi och svenskhat dominerar dessa webbplatser där tiotusentals människor loggar in dagligen. Var och en kan under signatur hoppa på vem och de facto skriva hurudan galimatias som helst utan att någon ingriper.

Trots att det ofta är under tre procent av landets befolkning som skriver dessa skändliga påhopp på politiker och kända personer (ofta idrottare), lönar det sig inte att träda till försvar. Ett sakligt bemötande leder ingen vart. På nätet gäller det att själv ge häftiga rallarsvingar. Det är som att brottas med en sotare. Skall man nå resultat blir man själv smutsig i kläderna. Så fort folk tvingas uppträda under eget

namn blir de genast analytiska och sofistikerade.

Självaste Tarja Halonen har nyligen i HeSa försvarat anonymiteten och sagt att hon inte är för censur. (28.2.10) Hon är inte ensam om den åsikten.

Skäl är ändå att minnas att medaljen har en baksida. Det stora antalet vulgära påhopp som sker på även "seriösa" tidningars hemsidor ökar ju deras trafik och därmed den kommersiella attraktiviteten. I dag gör mediehusen vad som helst för pengarnas skull.

Frågan gäller dock: Hur länge kommer seriösa mediehus att tillåta grova anonyma påhopp på människor som uppträder med eget namn och egen adress? Jag är övertygad om att gränsen är mycket nära.

På nätet finns alla motsättningar vi kan tänka oss. Dels det att vi i de sociala medierna försöker visa de allra bästa sidorna hos oss och vår förening, dels att många till synes kloka människor visar sina allra mörkaste sidor. Osökt kommer man att tänka på dr Jekyll and Mr Hyde.

Ambassadör **JOHAN MOLANDER** i Svenska ambassadens mottagningsrum i Helsingfors.

Ett brett intresse för människor
förutsättning för god diplomati

Språk och kultur intresserar Sveriges ambassadör

TEXT: RABBE SANDELIN

ATT **JOHAN MOLANDER** i tiderna kom in på den diplomatiska karriären skedde mer av slump än av målmedvetet arbete. Han var akademiskt inriktad och hade tänkt fortsätta forska kring Ryssland och ryska frågor.

– Sedan såg jag en annons i

tidningen att UD sökte aspiranter, och jag tänkte att det kunde vara roligt att pröva på, helt utan några större förväntningar.

Ett diplomatiskt sinnelag hade emellertid visat sig redan tidigare. Under sommarferierna åren 1968 till 1970 var Molander re-

seledare i Sovjetunionen, och då behövdes skicklig diplomati för att hålla gruppresorna samman.

– Resesällskapen bestod av tre distinkta grupper: äldre par eller väninnor som var intresserade av den ryska kulturen, intoleranta och dogmatiska leninister,

och sedan vodkaturister som var ute för att råsupa. För en ung student gällde det minsann att tillämpa diplomati så att bussutfärderna inte urartade i rena kalabaliken.

Första postering: Moskva

Men så småningom utkristalliserade sig för Molander en stig mot det första diplomatjobbet som ambassadsekreterare i Moskva 1974. I bagaget fanns då en militärtjänst i Tolkskolan, en filosofie kandidat- och en juris kandidatexamen.

– Moskva i mitten av 70-talet var en märklig plats. I ljuset av

den snabba utveckling som skedde efter 1989 kan man nog konstatera att många av oss redan då insåg att flera saker i det sovjetiska samhället var ohållbara; det enorma resursslöseriet, ineffektiviteten och den totala samhällslögnen. Många förutsåg även korrekt att Sovjetunionens grepp om Östeuropa var ohållbart.

– Däremot var det nog ingen som förutspådde att själva Sovjetunionen som system skulle kollapsa så fort som det gjorde, eller att det skulle kunna ske i stort sett utan blodutgjutelse.

De nordiska ländernas gemenskap

Johan Molander har nu arbetat ett år som ambassadör i Finland. Han säger att det finns en stark kontrast mot ambassadörsposten i Ryssland 2004–2008, eller mot Mexico där han tjänstgjorde som ambassadsekreterare 1977–1979. Posteringar i de nordiska länderna känns nämligen inte som utlandskommenderingar.

– De nordiska länderna har på riktigt en gemenskap som består av historia, kultur, välfärds- och samhällsuppfattning. De betyder förstås inte att det inte finns skillnader, men i de flesta sammanhang känns det hemvant och man kan falla tillbaka på en gemensam kontext. Ryssland däremot är i alla ordets bemärkelser ett utland. Historiesynen, den politiska kulturen, byråkratin och framförallt korruptionen är för en nordbo närapå exotisk.

Det oaktat är Ryssland enligt Molander en del av den europeiska kulturen.

– När man tänker på konst, musik och litteratur är Ryssland helt klart en speciell och omistlig del av vårt europeiska kulturarv.

Förenade av två olika språk

Den gemensamma nordiska upplevelsen är en sak, men förhållandet mellan Sverige och Finland är extra speciellt.

– Man kan med fog påstå att Sverige och Finland står närmare varandra än de andra nordiska länderna. Den gemensamma historien går förstås mycket djupare än mellan de andra. Och trots att huvudspråken är så olika förenas Sverige och Finland av att den samhälleliga begreppsapparaten är närapå identisk. Det ligger sanning i det professor **Torkel Jansson** i Uppsala sagt: ”Storbritannien och USA är två länder åtskilda av ett gemensamt språk, medan Finland och Sverige är förenade av två helt olika språk”.

Idag utgörs förstås närheten inte bara av historia och språk. Näringslivet har långt tagit över funktionen att sammanfläta de två länderna.

– I samband med EU-medlemskapen skedde samtidigt två intressanta utvecklingar. Det politiska etablissemangenet glömde nästan bort nordismen och vurmade för det internationella. Företagsvärlden däremot upplevde en stark nordism, med många och stora finsk-svenska företagsfusioner, som nästan kan betraktas som ett förverkligande av Nordek inom EU.

Medlemskapet i EU hade enligt Molander lite olika motiv i Finland och i Sverige. För Finlands del gällde att snabbt etablera en internationell status efter att det yttre trycket i form av vänskaps- och biståndspakten med Sovjet fallit bort och den uttalade, aktiva neutralitetspolitiken

→

JOHAN MOLANDER, född i Stockholm år 1948, inledde sin karriär på Utrikesdepartementet år 1972 efter att ha avlagt filosofie och juris kandidatexamen i Stockholm. Hans första utlandstjänstgöringar var vid ambassaderna i Moskva och Mexico under mitten och slutet av 1970-talet.

Molander återvände till Stockholm år 1979 för att bli departementssekreterare på UD:s politiska avdelning. Några år senare, 1982, tog han tjänstledigt från UD för att fungera som specialmedarbetare till IAEA:s generaldirektör i Wien, varefter han år 1986 utsågs till biträdande chef för Sveriges nedrustningsdelegation i Genève, ett uppdrag han skötte fram till år 1991 då han under ett år deltog som expert på kemiska vapen i FN:s kommission som tillsattes efter kriget i Persiska viken för att eliminera Iraks massförstörelsevapen.

Under 1990-talet utsågs Molander till departementsråd och fick även ställning som ambassadör. Åren 1992-1998 var han chef för UD:s enhet för folkrätt, traktat och mänskliga rättigheter.

År 1998 utsågs Molander till ambassadör och chef för Sveriges representation vid de internationella organisationerna i Genève. Efter fem år på denna post utsågs han år 2004 till Sveriges ambassadör i Moskva, en tjänst han innehade fram till år 2008.

I januari 2009 tillträdde Molander tjänsten som ambassadör i Helsingfors. Under sin långa karriär har Molander också hunnit skapat utmärkta kontakter till den finska utrikesförvaltningen och sina kolleger där. I Helsingfors har han engagerat sig för svenskt-finskt samarbete inom allt från säkerhetspolitik och näringsliv till kultur och det svenska språkets ställning i Finland.

Johan Molander har haft flera förtroendeuppdrag i ett antal olika internationella organisationer, bland dem FN och dess olika organ (inte minst som ordförande i flyktingkommissariatets styrelse), Internationella atomenergiorganet IAEA, Världshandelsorganisationen WTO och Internationella Röda Korset.

Ambassadör Molander är gift och har två vuxna barn. På sin fritid lyssnar han gärna på musik och läser. Han är en stor vän av teater och nyfiken på det mesta inom kultur, bland annat samlar han på gamla böcker om Ryssland. Han har också ett stort intresse för språk och behärskar engelska, franska, spanska, tyska och ryska. I Helsingfors har han också inlett studier i finska.

→ förlorat sitt värde. Sverige koncentrerade sig mer på de ekonomiska fördelarna i och med EU-medlemskapet.

– Men i samband med den europeiska unionens utvidgning har även det politiska Sverige och Finland åter börjat betona den nordiska värdegemenskapen. Det nordiska tänkandet har definitivt gått en renässans till mötes.

Jobbar för svenska språket - men inte politiskt

Till Johan Molanders uppgift som ambassadör hör inte att ta politisk ställning i frågor som gäller svenska språkets officiella ställning i Finland eller till diskussionen om språkets eventuella domänförluster i det offentliga. Han tycker ändå att näringslivet kunde vara tydligare i sina betoningar.

– För ömsesidig förståelse är det i nordiska sammanhang fortfarande av stor vikt att kunna skandinaviska, oavsett om ett företags koncernspråk är engelska eller inte. Det som sker utanför de officiella mötena är oerhört viktigt, och där räcker inte engelskan.

Samma ödmjuka inställning gäller för Molanders del även för finskan. I tillägg till sina kunskaper i engelska, franska, tyska, spanska och ryska studerar han nu finska, av respekt för värdlandet.

Molander är verksam inom projektet svenska.nu, som under ledning av riksdagens tidigare talman Paavo Lipponen verkar för ökad förståelse och användning av svenska språket i Finland.

– Mitt arbete går ut på att göra svenskan och Sverige så intressant som möjligt, främst med kultursamarbete. Det innebär både

film, musik och teater, framför allt ungdomskultur.

Språkdiskussionen i både Sverige och Finland borde enligt Molander i större utsträckning handla om båda våra språks domänförluster till engelskan.

– Vad är till exempel motivationen till att många ministerier och departement både i Sverige och Finland har engelskspråkiga epost- och webbadresser? Glädjande nog har den svenska Justieombudsmannen nu påpekat att departementen åtminstone måste ha parallella svenska adresser.

Stora domänförluster innebär enligt Molander även att vetenskap och forskning i våra nordiska universitet i allt större utsträckning sker på engelska – det börjar bli undantag att doktorsavhandlingar skrivs på de inhemska språken.

Konkret koppling till Helsingfors

Utöver de traditionella banden mellan länderna har ambassadör Johan Molander en alldeles konkret koppling till Helsingfors, vilken även förklarar hans kulturintresse, och intresset för teater och film. Hans farfarsfar kallades till Helsingfors 1887, som intendent och chef för Svenska teatern.

– Det var på den tiden då hela teaterns personal kom från Sverige. Han gifte sig med en rikssvensk skådespelerska, och både min farfar och far är födda i Helsingfors.

Johan Molanders farfar blev regissör, och hans far blev produktionschef på Svensk filmindustri. Barndomshemmet kryllade därför av skådespelare – bl.a. sådana kändisar som Ingrid Bergman.

– Det gav många fina min-

nen! Övriga gäster i hemmet var spännande författare och rebeller som Vilhelm Moberg, vars "Rid i natt" regisserades av farfar, medan far var producent.

Brett intresse för människor en förutsättning

Molanders djupa och breda bakgrund ger en delförklaring då man frågar sig vad diplomati och ambassadörskap handlar om. Kunskap i historia och samhälle är bra, men ett starkt intresse för människor, olika uttrycksätt och betingelser är också viktigt med tanke på ett lyckat jobb.

– Den inställningen betonar även hur stor roll enskilda människor spelar i internationella relationer, helt oberoende av de officiella strukturerna och systemen. Under min tid som ambassadör för den svenska representationen vid de internationella organisationerna i Genève kom det här mycket tydligt fram. Personliga egon är oftast de som hjälper eller stjälper förhandlingarna. Här är det också viktigt att man knyter in små länder i förhandlingarna. De måste ju delta i konsensusbeslut.

Trubbel i Moskva

Arbetet som ambassadör är inte alla dagar helt odramatiskt, det fick Johan Molander pröva på under tiden i Moskva. Då minnesmärket för stupade sovjetiska

soldater skulle flyttas i Tallinn ledde det till våldsamma protester både i Tallinn och Moskva, och Molander beslöt att som ett solidaritetsuttryck besöka den estniska ambassaden som var belägrad av utkommande ungdomsaktivister. Molanders bil attackerades utanför ambassaden av en uppjagad "spontan" folkhop.

– Men samtidigt som statyn flyttades i Tallinn sopades några ryska hjältegravar i Moskva undan för ett vägbygge – helt utan protester. Så man kan fråga sig vad som egentligen låg bakom de starka reaktionerna gällande bronsstatyn i Tallinn – som dessutom fick en ny placering på ett betydligt värdigare ställe.

Ultranationalism och xenofobi är fenomen vi ofta får läsa om när det gäller Ryssland, men Molander vill påminna att fenomenen inte är okända i våra egna länder, och att de kan accentueras i samband med den ekonomiska recessionen.

– Alla länder löper risken. Vi har ultranationella grupper i Sverige som till och med har en chans att ta sig till riksdagen, och tecknen finns i Finland att de här grupperna börjar växa fram.

Det ekonomiska läget är förstås bara en bekväm förevändning för xenofobi.

– Samtidigt finns naturligtvis verkliga problem som vi inte skall förringa eller sopa under mattan. Invandrargrupper kan föra med sig värderingar som till exempel en syn på kvinnans ställning som inte passar in i våra samhällen.

– De här problemen åtgärdas allra bäst med integration, varvid ett vanligt vardagsliv, språkutbildning och plats på arbetsmarknaden är det bästa receptet.

”Som ljudet
från en brusten sträng”

Anton Tjechov 150 år

TOVE FAGERHOLM

”När man läser Anton Tjechovs noveller, känner man det exakt som en vemodig dag på senhösten, när luften är så där alldeles genomskinlig och de nakna träden, de trånga husen, de grå människorna avtecknar sig skarpt. Allt är så underligt – ensligt, orörligt och kraftlöst. De djupa vidderna öppnar sig ödsligt mot horisonten, flyter samman med den bleka himlen och sprider en ängslig kyla över marken, som är täckt av frusen, smutsig gytta. Författarens själ belyser som höstsolen med obarmhärtig klarhet de sönderkörda vägarna, de krokiga slingrande gatorna, de trånga smutsiga husen, där de stackars små människorna håller på att kvävas av leda och apati och fyller husen med sin meningslösa sömniga beställsamma iver.”

Så sammanfattar **Maksim Gorkij** vännen Anton Tjechovs mer än 600 noveller. Det är säkert en skarpsynt och riktig sam-

En ung Tjechov med brodern Nikolaj år 1882.

manfattning, men jag skulle ändå vilja lägga till några glittrande solreflexer, en mild, men bitande ironi och stundom också ett befriande skratt.

Jag har nyligen sett Svenska teaterns fina uppsättning av *Körsbärsträdgården*. Dramat, som blev Tjechovs sista innehåller, tycker jag, essensen av hela hans författarskap. Här förekommer inga

onda eller härsklystna människor. Leende och pratande, ibland med känslolösa tårar, snavar, snubblar, rusar, glider, dansar persongalleriet in och ut ur skådespelet. Här finns en underbar stämning av komik och vemod och en lätt ironisk framtidstro. Mitt i dramat heter det: *Plötsligt ljuder från fjärran en ton, sorgen och bortdövande. Det låter som kom den från himlen, den liknar ljudet av en brusten sträng*. Vad är det för ljud? En häger, ett uggeskri eller kanske en hisslina som brister i ett gruvschakt långt borta? Tonen återkommer i sista aktens sista scen sedan den urgamle trotjänaren First mumlande lagt sig för att äntligen vila i det övergivna huset. Ljudet från en brusten sträng åtföljt av dånande yxhugg och brakket från fallande träd.

Kan Tjechovs eget liv förliknas vid en sträng, som spänts alltför hårt och därför var dömd att brista i förtid?

Uppväxt och studietid

Anton Tjechov föddes den 29 ja-

Anton Tjechovs födelsehem i Taganrog.

nuari 1860 i den lilla hamnstaden Taganrog vid Azovska sjön. Hans far var en gudlig och kyrksam man som höll sina fem barn i Herrans tukt och förmaning med flitigt bruk av prygel. Han livnärde sig som kolonialvaruhandlare. Barnen fick god skolutbildning men måste också expediera i den iskalla handelsboden. Tjechov skriver:

Jag fick en religiös uppföstran, måste regelbundet delta i morgongudstjänsterna och tvangs att assistera vid altargudstjänsten och ringa i klockorna. Och vad blev resultatet? Jag minns min barndom som en ganska dystertid, och jag är numera inte det minsta religiös.

Men stämningen i hemmet präglades av sammanhållning och lojalitet och var ingalunda dyster trots att fadern var en hustrann. De största ljuspunkterna var besöken hos farfadern ute på stäppen som Tjechov skulle skildra så kärleksfullt i den berömda novellen *Stäppen*. Farfadern hade varit livegen, och tjänstgjorde efter livegenskapets avskaffande som godsförvaltare. Här ute på landet fick gossen Anton leva ett sunt lantliv och kunde tillsammans med bröder och kusiner ägna sig åt jakt, fiske och ridning.

Redan som skolpojke var

Tjechov lidelsefullt intresserad av teater. Hans imitationsförmåga fick syskonen att vrida sig av skratt. Han arrangerade teaterföreställningar hemma hos sig och hos kamraterna, bland annat spelade man Gogols *Revisor*. Snart började han själv skriva skådespel och prosastycken.

Fadern gjorde konkurs 1876 och måste rymma från sina fordringsägare till Moskva. Den sextonåriga Anton stannade ensam kvar i Taganrog för att gå ut latinskolan. Han bodde som inackordering i sitt barndomshem och försörjde sig som informator. I tre år fick han klara sig på egen hand, han var fattig men fri, och kanske var det under de här åren hans starka ansvarskänsla utvecklades.

När han gått ut latinskolan kunde han återförenas med familjen i Moskva. Han började studera medicin och hade ett månatligt stipendium på 25 rubel. Som en självklar sak åtog han sig att samtidigt försörja familjen. Han skrev små noveller och kåserier för olika tidskrifter.

I juni 1884 fick han sin läkarexamen. Ett halvt år senare kunde han i hemlighet notera de första tecknen på lungtuberkulos. Lyckligtvis kunde han periodvis unna sig uppfriskande landsort-

vistelser, som förbättrade hans hälsa och berikade det författarskap som allt mera tog överhand. Hela tiden arbetade han mycket hårt, ofta på gränsen till överanstängning. I ett brev till sin äldsta bror beskriver han sitt stora hushåll som bestod av föräldrar, syskon, någon tant, en och annan kusin, en eller annan studerande son till någon bekant

... Alla är hyggliga människor, glada men själviska, fordrande, ovanligt pratsamma, med en benägenhet att stampa i golvet, alla har ont om pengar. Det går runt i huvudet på mig ...

Människan Anton Tjechov

Småningom blev Anton Tjechov en berömd och erkänd författare. Alla omdömen om hans person är ovanligt samstämda. Han tycks inte ha skaffat sig några ovänner. Alla beskriver honom som en djupt sympatisk charmerande man, anspråkslös, omtänksam, generös och hänsynsfull. Han hade en stillsam oemotståndlig personlig utstrålning. Hans leende var mildt, hans skratt nästan ljudlöst.

Vännen Korolenko beskriver honom så här år 1889: ”Jag såg framför mig en ung man som t.o.m. verkade yngre än sina år. Han var över medellängd, med

1889

Med Olga Knipper på bröllopsresa 1901.

Med Maxim Gorkij på Jalta 1900.

avlånga, regelbundna, rena drag. Hans ansikte var ovanligt sympatiskt. Ögonen, blåa, strålände och djupa, var på en gång tankfulla och nästan barnsligt konstlade. Enkelheten i utprägnad och tal var det mest utmärkande för hans personlighet. Vid första mötet gav han intrycket av en man som var full av livsglädje. Ögonen tycktes utstråla en outsinlig mängd kvickhet och munterhet. Men samtidigt fångade man i dem en glimt av någonting djupare, som skulle utvecklas längre fram.”

Tjechov har fyllt fyrtio när han beskrivs av Maksim Gorkij: ”I hans grå sorgsna ögon slog nästan alltid det fina skämmet en mjuk gnista, men ibland blev dessa ögon kalla, skarpa och hårda. I sådana stunder klingade hans mjuka och hjärtliga röst kort och bestämd och det tyckes mig att denna flärdfria, milda människa skulle kunna stå fast och hård mot en fientlig kraft och inte ge vika.”

Tjechov var känslig och mycket förtegen om sitt innersta, isynnerhet var han tystlåten beträffande sina kvinnorelationer. Han skriver ofta om olycklig kärlek men det förefaller som om han själv inte skulle ha drabbats av

passionerad förälskelse. Vanligen utvecklades han kvinnorelationer till ett varmt vänskapsförhållande. Så sent som 1901 gifte han sig med den uppburna skådespelerskan Olga Knippers. Tanken på giftermål lockade honom inte, men han gick med på äktenskap av hänsyn till Olgas borgerliga familj. Han ville också gärna ha barn, men Olga fick missfall våren 1902 till båda parternas stora sorg. Han var och förblev av princip och läggning ungtal. Olga bodde mest i Moskva på grund av sin skådespelarkarriär medan Anton av hälsoskäl hade skaffat sig en villa i Jalta.

Tjechov var en livstillvänd människa som uppskattade umgänge och hade ett djupt människointresse. Hans gästfrihet blev något av en mani. Med åren lyssnade han mer än han talade. Han hade en medfödd ensamhetskänsla som kunde vara mycket plågsam trots hans sociala läggning. Han lät ingen människa komma sig riktigt nära, inte ens systemen Masja som var hans förtrogna när det gällde författarskapet. Han var avhållen och beundrad men hade ingen intim och förtrogen vän.

Han avskydde råhet, brutalitet och hänsynslöshet mot medmän-

niskor och skattade frihet och mänsklig värdighet högst av allt. Var han kanske något så sällsynt som en god människa?

Novellerna

Under sitt korta liv hann Tjechov publicera mer än sexhundra noveller, en tredjedel kom ut i bokform under hans livstid. Många av hans noveller är fortfarande oöversatta till svenska.

Novellerna har betecknats som en encyklopedi av levnadsvisdom och människokunskap. Hos Tjechov finns allt: träffande illustrationer av fåfänga, högfärd, överdriven respekt för överhögheten och fina titlar, hyckleri, förljugenhet och falskhet, mänsklig ensamhet och isolering, barnets klarsyn, förödmjukelse, förnedring, kommunikationssvårigheter, förälskelse... Listan kan göras hur lång som helst.

Det finns gott om uttrycksfulla och ofta komiskt karikerande snabbporträtt. Kvinnoporträtten intar en stor plats. Hans människokildring hör till det bästa i rysk berättarkonst. Jämfört med Gogol är Tjechovs ordförädd magert, han är ingen verbal uppfinnare som den beundrade föregångaren. Vladimir Nabokov skriver: ”Anton Tjechovs litterä-

ra stil går på partyn i vardagskostym. ”Ändå tillstår Nabokov att Tjechov som berättare i det lilla formatet är en ordkonstnär av mycket hög rang. Det är en gåta hur Tjechov trots det vardagliga ordföräddet lyckas ge sin text en stillsam poetisk skönhet och mild förtrollning. Nabokov säger att texten ”övergjuts och omges av ett svagt regnbågsskimrande verbalt dis.”

Nybörjare i ryska språket brukar i ett tidigt skede få läsa Tjechovs korta noveller. Men samtidigt sitter lärda forskare i slaviska språk böjda över texterna och grubblar över hemligheten med Tjechovs språk och stil.

Maksim Gorkij fortsätter sin beskrivning av Tjechovs noveller med att låta den ena gestalten efter den andra träda fram i en typisk situation och fortsätter:

”Många av dem drömmer vackra drömmar om hur härligt livet kommer att bli om tio år, och ingenställer sig själv den frågan: vem skall göra livet vackert och gott, om vi bara sitter här och drömmer?”

En ståtlig, vis man, som sett och hört allt, gick förbi den grå och dystra hoppen av dådlösa människor, och han såg på dessa ledsamma och sorgliga invånare i sitt fädernesland och sade med ett sorgset leende, med mild stämma, men med en ton av djup förebräelse, oändlig smärta i ansiktet och bröstet, med sin klara, vackra röst:

- Ni lever ett eländigt liv, mitt herrskap!”

Tjechovs noveller har fortfarande ett ärende till sina läsare. Det är synd att bara ett fåtal av novellerna återkommer i antologi ef-

Oljemålningen från 1898 av Osip Braz hänger i Tretjakov-galleriet.

ter antologi. Visst är *Damen med hunden* eller *Stäppen* underbar novellkonst – men det finns hundratals till att läsa och förtrollas av. Tjechovs noveller är en outsinlig guldgruva.

Social ansvarskänsla

Våren och sommaren 1890 genomförde Tjechov ett ovanligt projekt. Han utverkade myndigheternas tillstånd att ”för vetenskapligt och litterärt ändamål” besöka Östra Sibirien och ön Sachalin. Som läkare och vetenskapsman ansåg han att det var hans plikt att rapportera om Rysslands mörka sidor och försöka driva fram reformer. Det är Tjechovs sociala ansvarskänsla och litterära samvete som får honom att besöka Sachalin.

Ön var en var sedan femton år tillbaka en beryktad deportations- och fångkoloni. Han klarade av den strapatsrika resan förvånansvärt bra både fysiskt och psykiskt. På Sachalin steg han

upp varje morgon klockan fem. Han undersökte straffsystemet, genomförde en systematisk folkräkning och besökte varenda koloni och talade med alla.

Sina erfarenheter redovisade han i tidningsartiklar och i en tjock bok, *Ön Sachalin*.

Ungefär hälften av boken översattes till svenska 1961. Största delen av det statistiska materialet och tabellerna finns inte med. Boken engagerar genom sin stilsamma saklighet, sin behärskaade ton och viljan till objektivitet. Den påvisar inte bara missförhållanden utan tar också fasta på vilja till förbättringar. Här finns också kapitel som väl kan jämföras med det mest lysande Tjechov skrivit och boken betraktas med rätta som ett av världslitteraturens stora verk om mänsklig förnedring.

Här finns ypperliga snabbporträtt av kolonister och straffångar. Han berättar om giljakernas råa behandling av kvinnorna och kommer då med en rätt finurlig kommentar:

Den svenske författaren Strindberg, den kände kvinnohataren, som vill att kvinnan endast skall vara en slav och tjäna mannens nycker, tänker i själva verket som giljakerna: om han råkat hamna på norra Sachalin, skulle de omfamna honom länge

Hans sociala ansvarskänsla drev honom också rycka in som läkare under en koleraepidemi. Hans distrikt omfattades av 25 byar, 4 fabriker och 1 kloster. På den gård han köpt åt sig och familjen gav han regelbunden och kostnadsfri läkarvård åt alla bönder i trakten. Självt skriver han →

→ skämtsam:

Läkekunsten är min lagviga maka och litteraturen min älskarinna. När en av dem går mig på nerverna, tillbringas jag natten hos den andra. Det är slarvigt men inte tråkigt, och ingen av dem har något att förlora på min otrohet.

Den förlorande parten vid Tjechovs växelbruk som läkare och författare var nog författarens hälsa. Under 1890-talet försämrades hans hälsa oroväckande. Tuberkulos i båda lungorna kunde konstateras och läkarna rekommenderade förändrad livsföring.

Dramatikern

Som dramatiker bröt Tjechov nya vägar. Det är han som givit det ryska bidraget till ”det moderna dramat”.

Han började tidigt skriva dramatik, men det första verkliga mästerverket kom först 1895 med *Måsen*.

Så här berättar han om sitt arbete:

Jag skriver med stort nöje, fastän jag syndar förskräckligt mot scenens konventioner. Det är en komedi med tre kvinnoroller, sex manliga, fyra akter, ett landskap (Sjöutsikt), en massa prat om litteratur, föga handling och massor av kärlek.

Tjechov syndar i alla sina mogna skådespel mot den ryska konventionen. Aktörerna förstår inte själva vad de vill, en skenbart irrelevant dialog visar verkligheten bakom deras intentioner och känslor. Ofta abryter de sig

mitt i en mening, talara i munnen på varandra eller fullständigt förbi varandra. Pauserna spelar en oerhört viktig roll. Tjechovs fantastiska förmåga att skapa olika stämningar innebar en förnyelse för dramatiken. Det är inte handlingen som är viktigast, det är stämningen. Figurerna avslöjar sig själva i samtal och monologer. Det blir åhörarens uppgift att skapa en helhetsbild av den sanning alla yttranden avslöjar. Sanningen är splittrad men absolut trovärdig

Lika lite som i sina noveller vill Tjechov på scenen framställa livet sådant som det borde vara. Han vill visa hurudant det i själva verket är: trist, trivialt och förljuget. Han visar hur människorna flyr in i en falsk drömvärld i

stället för att ägna sig åt meningsfullt arbete. Tjechov är moralist och hårt arbete är hans evangelium, men han predikar sällan, han vill att åskådarna skall dra sina egna slutsatser. Och när han predikar – som till exempel de ord han lägger i den eviga studentens mun i *Körsbärsträdgården*, så är det inte utan löjets ironi.

Tjechovs persongalleri består av sammansatta, trovärdiga människor. Han skriver:

Vår tids dramatiker befolkar sina stycken uteslutande med änglar, bovar och upptågsmakare. Jag har velat vara originell: jag för inte fram en enda missdådare, inte en enda ängel, och jag har inte anklagat någon, inte rättfärdigat någon.

Alla de stora dramerna *Måsen*, *Onkel Vanja*, *Tre systrar* och *Körsbärsträdgården* saknar nästan handling, de följer i stort sett schemat ankomst – väntan på katastrof eller uppbrott – uppbrott. Frihetsdrömmaren, tvivlaren, den skeptiska humanisten och konstnären anslår en ton hos åhöraren som inte låter sig beskrivas.

Förtrollad, tårögd och märkvärdigt lycklig och vemodig på samma gång lämnar man teatern, medan denna märkliga ton länge fortsätter att vibrera i hjärtat.

Tjechovs byst i Badenweiler, hans dödsort.

Slutackord

Körsbärsträdgården hade premiär på Konsthögskolans teater på författarens födelsedag den 17 januari 1905 (enligt den äldre tideräkningen) Olga Knipper spelade Ranevskaja. Dödstrött, hostande och plågad tvingades Tjechov ta emot de oändliga födelsedagshyllningarna på scenen. Skådespelet blev en succé, men Tjechov själv tyckte att regissören hade förstört pjäsen:

Det är Aleksej som förvandlar mina figurer till lipsillar. Det var inte vad jag avsåg

Tjechov skrev *Körsbärsträdgården* under mödosam kamp mot sjukdomen med en känsla av att döden stod och andades honom över axeln. Ändå är den stäm-

ning han frammanar ljus och lätt. Det är en komedi, musikalisk och lyrisk med mera framtidstro än något annat han skrivit. Tönen är försonlig, det är ett vemodigt avsked till en obotligt dömd epok av sysslöshet och ansvarslöshet. Det är också en milt ironisk hyllning till ett nytt liv och en ljusare framtid, dock inte hans egen. Tönen från en brusten sträng avklingar när ridån går ner men det är också ett livsverk och ett människoliv som spänts allt för hårt som avklingar.

Under våren blev Tjechov allt svagare. Läkarna rekommenderade en kurvistelse i Tyskland. Tillsammans med hustrun reste han via Berlin till Badenweiler i Schwarzwald. Natten till den 15 juli 1904 dog Anton Tjechov, endast 44 år gammal. Han begravs på Novodevitij-kyrkogården i Moskva.

Med osynlig text skriver jag på hans gravsten:

Här vilar en man vars hela livsverk var en lågmäld och intensiv vädjan för mänsklig värdighet och frihet.

Smakskolan SAPERE lär barnen matupplevelsens vokabulär

Sapere är en smakskola för 11-12-åringar där syftet är att utveckla analysen, språket och diskussionen om matens smak och beskaftenhet. Det intressanta är att barnen, efter att ha lärt sig beskriva mat med andra ord än "gott" och "äckligt", även uppvisar bättre resultat i många andra ämnen, berättar hus-hållskoordinator **Harriet Strandvik** från Marthaförbundet.

TEXT: RABBE SANDELIN

MARTHAFÖRBUNDETS SMAKSKOLA SAPERE HAR stor efterfrågan i de finlandssvenska skolorna. För tillfället pågår projektet i Åboland och Karleby, tidigare har projektskolorna varit Sjundeå svenska skola och Borgaregatans skola i Vasa. Projektet finansieras av jord- och skogsbruksministeriet inom ramen för programmen som stöder finsk matkultur.

– Sapere utarbetades i Frankrike på 1970-talet av Jacques Puitsais som var orolig för kommande generationers likriktning i smak. Han ansåg att den massprodu-

cerade västerländska maten som så ofta serveras just skolbarn riskerade att skapa så kallade "ketchup-barn", helt beroende av livsmedelsindustrins enkla förkärlek för att använda sött och salt i överdrivna mängder.

Helt konkret handlar metoden om att man skall lära känna sina sinnen och sin egen smak och att träna sin förmåga att uttrycka sig verbalt. I samma veva utvecklas man till en medveten konsument som vågar prova nya produkter och rätter och öka variationen i det man äter.

– Marthaförbundets *Opera-*

tion skolmat har som bas den rikssvenska lärarhandledningen som svenska Livsmedelsverket utarbetat, men vi har tagit fram ett eget finlandssvenskt Saperematerial. Kursen omfattar tio lektioner som planeras in under ett helt läsår. Man går igenom kroppens alla sinnen, de olika grundsmakerna, smaker i olika kombinationer, men också smaken kopplad till geografi, historia och kultur, berättar Strandvik.

– Vi tar även upp ämnet smakpsykologi, det vill säga hur matens smak kan påverkas av yttre, ibland störande upplevelser. Är

HARRIET STRANDVIK lär barnen i Malmns skola i Pargas att känna känna, smaka och beskriva. Men ordet "äckligt" får inte användas.

det lugn och ro vid bordet? Finns det bordduk på bordet så att bestick och kärl inte skramlar? Sker serveringen ur smutsiga kärl? Vem som helst kan förstå att de här frågorna är extra viktiga i en skolmatsal.

Måltiden en pedagogisk resurs

Enligt Strandvik har forskningen börjat visa tydliga samband mellan skolelevernas matvanor och koncentrationen och enga-

gemanget i skolarbetet. Eftersom skollunchen för många elever är dagens enda lagade måltid har den en avgörande betydelse för elevernas välbefinnande och prestationer. Därför är det uppseendeväckande hur lite kommunerna satsar på skolmaten och måltiderna.

– Dessutom är skolmåltiden en viktig pedagogisk resurs som man inte fattat att ta tillvara. Skolmåltiden skall vara en natur-

lig del av skoldagen, men för att elevernas attityder och beteende beträffande mat och måltider skall förändras, behövs kunskaper och insikter om hur saker och ting hör ihop, och framför allt vokabulär. Det är här Sapere kan hjälpa.

Vi är betingade för sött och salt

Livsmedelsindustrins intresse att söta och salta är egentligen lätt →

förklarat. Vi är genetiskt kodade att föredra de här smakerna eftersom som de i mänsklighetens barndom och under knapphetstider gett oss en överlevnadsfördel. Idag är det dessutom det billigaste sättet att göra maten "god". Men i tillägg till att vi i dagens värld får i oss alltför mycket av det goda, riskerar vi att därmed förbise smaksinnets övriga smaker: beskt, surt och umami (nyupptäckt; finns naturligt i lagrad ost, tomaternas kärnor, svamp och kött).

– Ingen behöver alltså tränas i att gilla salt och sött. Däremot måste vi träna upp oss i att uppskatta syrligt och beskt, och eftersom många av grönsakerna innehåller beska smaknyanser förstår man varför vi måste servera dem många gånger för att lära barn att uppskatta variationsrikedomen.

Enligt Strandvik kan det behövas mellan 10 och 20 gånger innan ett barn lär sig uppleva en ny smak, förstå och uppskatta det.

– Det är många gånger! Men det lönar sig att vara envis, eftersom det i slutändan betalar sig i att barnen lär sig äta mer mångsidigt, och mångsidig kost är en av nycklarna till välmående och hälsa.

Alla har rätt

En Sapere-lektion börjar med en teoretisk genomgång av lektionens ämne. Eleverna visas t.ex. hur smak- lukt- och hörselsinnet fungerar. Därefter börjar de praktiska övningarna. Alla lektioner avslutas med repetition, och hela kursen avslutas med ett restaurangbesök eller en inhyrd kock i skolköket. Varje elev fyller under kursens gång i en smak-

Dukningen och t.o.m. omgivningens ljud påverkar hur maten smakar.

bok, där man gör anteckningar och kan limma in smakprotokoll från de olika övningarna. Sapere handlar om att utöka vokabulären kring smaker och mat, inte om att styra barnen mot vad som är "rätt".

– Alla har sin egen smak. Det betyder att man uppmuntrar barnet till att tycka som det vill, och lärdomen från att skapa och uttrycka sin personliga åsikt är även en god förberedelse för att bli en självständig individ. I ett allt mer komplext samhälle skapar Sapere medvetenhet och ökar det kritiska tänkandet hos barnet.

Strandvik säger att endast ett förbud finns i Sapere. Och det är att använda ordet "äckligt" för att beskriva en smak.

– Vi vill att barnen använder andra ord för att beskriva en smakupplevelse, eftersom "äckligt" inte beskriver upplevelsen på djupet. Det är mera konstruktivt att bedöma färgen, temperaturen, konsistensen, och sedan själ-

va smaken. Och smaken handlar ju om så mycket mera än det som händer i munnen precis då man äter. Måltiderna är ju en stor och viktig del av vår vardag, och en del av vår kultur.

Samarbete med skolan

Det viktigaste med de många övningarna är inte att hinna göra så många olika övningar som möjligt, utan att göra dem grundligt. Många av övningarna förutsätter praktiska förberedelser och arrangemang, och därför är det bra att lärarna samarbetar med skolköket och personalen. Förberedelserna kan handla om att tillreda det som skall provas, eller att via skolköket beställa in råvaror och utrustning som behövs för övningarna. Kopplingen till övriga skolämnen är stark.

– Finns det en hushållslärare i skolan är kopplingen till huslig ekonomi enkelt. Sapere kan även lätt integreras i till exempel biologin eller geografin.

Enligt Strandvik vill Marthaförbundet gärna vara med och påverka samhällsdiskussionen och konkret verka för att de offentliga måltiderna omformas i rätt riktning.

– Eftersom intresset för Sapere redan nu har varit stort är denna fråga viktig att arbeta vidare med, och vi kommer ansöka om vidare finansiering för att kunna jobba framåt med våra hittills fina resultat. Följande konkreta åtgärd är att vi satsar på fortbildning för personer som berörs av måltiden i skolan. Vi vill också uppmuntra till att grunda kostteam i kommunerna med målet att omprioritera, och inte bortprioritera mat och kvalitet.

Sapere-metodens upphovsman Jacques Puisais vill motarbeta den smaklikriktning, som han tycker sig se gradvis inträda i västvärlden. I Frankrike ser man att barn har allt svårare att acceptera beska, syrliga och hårda livsmedel och i stället inriktar sig på söta och mjuka produkter.

Då våra sensoriska upplevelser utarmas genom likriktningen har det negativa konsekvenser bl.a. för livsmedelsvalet.

Men Sapere-metoden handlar alltså inte direkt om vad som är nyttigt eller inte nyttigt. Livsmedel och måltider betraktas ur ett sensoriskt perspektiv.

Helsingfors stadsbibliotek fyller 150

Efterfrågan på bibliotekstjänster ökar

Det går bra för biblioteken då det råder ekonomisk recession. Det ironiska är att spartrycket samtidigt ökar, berättar specialbibliotekarie **Gunilla Nordberg** på Helsingfors stadsbiblioteks huvudbibliotek i Böle i Helsingfors. Helsingfors stadsbibliotek fyller 150 år i år.

TEXT & BILD: RABBE SANDELIN

SVAGARE EKONOMISKA TIDER SYNS genast i biblioteken som ökad utlåning och större kundströmmar. Överlag har biblioteksbesöken ökat stadigt ända sedan den förra recessionen i början på 90-talet.

– Tiden före den förra recessionen i slutet på 80-talet var en verklig kräftgång för biblioteken. Det gick så ”bra” för Finland att utlåningen nådde sitt historiska botten. Med ens fördubblade recessionen på 90-talet utlåningen och besöksantalet, och det intressanta är att den höga nivån bibehölls även under högkonjunkturen på 2000-talets första decennium, berättar Nordberg.

Enbart i februari 2010 utlånades sammanlagt 134 000 band, och man hade 94 000 besök i Helsingfors stadsbibliotek. På årsbasis är det alltså fråga om miljoner.

– Så det är en aning ironiskt att vi samtidigt som efterfrågan ökar tvingas fundera på sparåtgärder, men det är så saker och ting fungerar.

Tätt filialnätverk

Biblioteksnätet i Helsingfors och i Finland är tätt överlag, till och med i nordiskt perspektiv. Gunilla Nordberg tror att det mest handlar om traditioner, i de övriga nordiska länderna har utvecklingen i större grad gått mot stora centralbibliotek.

– Helsingfors en stor aktör på bibliotekskartan hur man än mäter. Vi har trettiofyra filialer, och fortfarande en stark efterfrågan på våra bokbussar med sina trettio hållplatser.

Helsingfors folkbibliotek grundades i oktober 1860 av kretsen Fruntimmersföreningen i Helsingfors. Under många år flyttade biblioteket från den ena lokalen till den andra och verksamheten förblev blygsam. År 1876 överläts biblioteket till Helsingfors stad, och år 1882 flyttade biblioteket till den nya biblioteksbyggnaden vid Richardsgatan (idag en filial). Den första bokbussen startade år 1966 och lite senare började biblioteken med musikverksamhet. Det nya huvudbiblioteket i Böle invigdes

i december 1986.

Sedan dess har till de stolta traditionerna också hört att gå i bränschen för nya tekniska innovationer och att utnyttja ny teknik för att göra kundernas liv lättare. Det första biblioteket med internetförbindelse var Kabelbokens bibliotek i Nokias gamla kabelfabrik, som tillsammans med Böle och Tölö bibliotek fick internetförbindelser år 1994.

– Samarbetet mellan stadsbiblioteken i Helsingfors, Esbo, Vanda och Grankulla startade redan under 1970-talet, och kulminerade i den webbaserade HelMet-tjänsten, där man kunde göra gemensamma sökningar i alla samlingar. År 2000 fick biblioteket det allra första Access to Learning-priset på en miljon dollar som beviljades av **Bill och Melinda Gates** stiftelse. Motiveringen var det arbete som biblioteket hade gjort för att främja användningen av informationsteknik och internet, berättar Nordberg.

→

De som skapat nättjänster glömmar ofta att det fortfarande finns människor som inte är uppkopplade med egen dator. De personerna kommer hit, och vi ger även vägledning i datoranvändningen, berättar specialbibliotekarie **GUNILLA NORDBERG** på Helsingfors stadsbibliotek.

I HelMet-databasen kan man över nätet söka böcker i biblioteken i Helsingfors, Vanda, Esbo och Grankulla.

Medborgartjänster populära

Idag är det alltså inte enbart böcker som är hårdvaluta i biblioteken. Musik och film har länge varit populära låneobjekt, men allt fler besökare kommer helt enkelt för att använda dator.

– Massvis med information och allt fler offentliga tjänster är nuförtiden lättare och enklare att klara av på nätet. De som skapat tjänsterna glömmar ändå att det fortfarande finns människor som inte är uppkopplade med egen dator. De personerna kommer hit, och vi ger även vägledning i datoranvändningen.

Nordberg tror att de här nya bibliotekstjänsterna står högt i kurs just på grund av lättillgängligheten, och för att det är låg tröskel för kunderna att be om hjälp och vägledning.

– Folk vågar komma in, och de känner att det är lätt att närma sig. Våra vägledningstjänster har också hittat ut på nätet, tjänsten ”Fråga bibliotekarien” är mycket anlitad. Det går även att chatta över nätet direkt med en bibliotekarie.

Nära människoströmmarna

En del av närheten till det omgivande samhället hänger förstås även ihop med placering-

en. Nordberg tar som exempel det täta filialnätverket, men berättar också att Esbo idag placerar sina filialer i köpcentren, vid de stora människoströmmarna. Helsingfors stadsbibliotek planerar ett nytt huvudbibliotek i centrum av staden, men det förverkligas tidigast 2017.

– Med central placering och mångsidigt utbud förblir biblioteken en viktig och naturlig del av det omkringliggande samhället, och lättillgängliga samlingsplatser för medborgarna. I Helsingfors har vi nu ett intressant bibliotek i absoluta centrum i gamla Posthuset, där betoningen för första gången inte är på böcker, utan på musik och informationsteknik.

I Bibliotek 10 finns förutom en stor musiksamling studioutrymmen där man kan musicera på bibliotekets instrument, ett trådlöst nät och tilläggsutrustning, och ett forum för olika kulturframträdanden, såsom t.ex. musikgrupper.

Samarbete på svenska

Inom huvudstadskommunernas bibliotekssamarbete fungerar även ett internt samarbete när det gäller anskaffningen av svenskspråkig litteratur.

– Vårt inköpssystem är gemen-

samt, och vi kan via datorn i realtid se hur inköpen av ny litteratur sker, vilket gör att vi är mycket kostnadseffektiva. Samarbetet med förlagen och den förhandsinformation de ger fungerar även klanderfritt.

Enligt Nordberg spelar datorer och statistik ändå en mindre roll när man skall avgöra vad som skall köpas in och i vilka mängder.

– Då är det nog bibliotekariens år av erfarenhet och fingertoppskänsla som avgör. Vårt uttalade mål är att ingen kund skall behöva vänta längre än ett halvt år på en nyutkommen bok, och i de allra flesta fall lyckas vi.

Gunilla Nordberg skulle ändå gärna se att de svenskspråkiga invånarna skulle låna lite mera. Idag är den procentuella andelen lån bland den svenskspråkiga befolkningen i huvudstadsregionen lägre än för den finskspråkiga.

– Det är svårt att avgöra vad det beror på. Kanske traditioner och vanor. Statistiken förvrängs även en aning av att många även lånar litteratur på annat språk än svenska. I yngre generationer vill man ofta läsa till exempel engelska originalutgåvor.

Den elektroniska boken kommer

När det gäller elektroniska böcker säger Gunilla Nordberg att biblioteken är redo.

– Vi har redan ett visst sortiment e-böcker, men det är förstäs förlagen som till sist avgör frågan. Det känns som om vi ännu befinner oss i ett avvaktande skede, och tillsvidare står sig den tryckta boken bra. De flesta kunder vill alldeles tydligt ännu bläddra och läsa i en pappersbok, men den saken kan ju ändras ganska fort när nya generationer växer upp.

Ur arkivets gömmor: Överstelöjtnant Axel Stenius luta

ETT AV DE MER intressanta föremålen som donerats till SFV är en luta, som år 1994 donerats föreningen av professor Sigurd Snåre. Enligt donationsbrevet tillhörde lutan överstelöjtnant Axel Stenius (1857–1928), ”som under sina år i Vasa var en ledande och inspirerande musikledare”. Donatorn fortsätter: ”Senare – i Helsingfors – ägnade han sitt stora musikintresse och sin idériakedom åt strävandena inom vårt sång- och musikförbund. Man mötte honom ofta i SFV:s kansli.”

Axel Stenius var medlem, ordförande och hedersordförande för SFV:s musikkommitté. Hans dödsruna publicerades i SFV-kalendern 1928.

Lutan kom i professor Snåres ägo i mitten av 1960-talet via Stenius dotter Alfhild. Om någon av läsarna har närmare information om det spännande instrumentet med två huvuden, kontakta Svenskbygdens redaktion (rabbe.sandelin@sfv.fi, 09-68445712).

Tilläggsuppgifter om arkivpärlorna i förra Svenskbygden

Uppslaget i Svenskbygden 1-2010 med gamla glasnegativbilder från förra seklets början i Helsingfors fick positiv respons samt några viktiga kommentarer:

Bilden som i glasnegativsamlingen betecknats som ”Barn vid Sörnäs strand år 1911” är snarare tagen på Munkholmen, vilket **Herbert Walter** påpekade via e-post. Och det tycks stämma – det ljusa huset till höger i bakgrunden överensstämmer med det hus som ännu idag står på adressen Årtholmsgatan 15. Husen till vänster har rivits.

Carl-Johan Lundström skriver att bilden som hade beskrivningen ”Människor på väg till en demonstration, kanske vid storstrejken 1905” högst troligen är tagen efter 1908, eftersom spårvägen inte syns på bilder tagna från samma plats av Signe Brander det året. Vyn är mot väst, troligen tagen från våningen ovanför Sörnäs nya apotek vid Tavastvägens S-krök. till vänster kommer människor upp för Vilhelmsbergsvägen. Trähusen i mitten revs så sent som på 1970- eller 1980-talet, skriver Lundström.

Kulturhuset står bakom många finlandssvenska webbplatser

Finlandssvenskarnas webbleverantör

Surfar man till www.kulturhuset.fi ser man en webbplats med mycket modest utseende. Men Kulturhusets roll är inte att själv briljera på nätet, utan att erbjuda moderna tekniska lösningar för andra organisationer som vill ha närvaro på nätet. Det berättar Kulturhusets vice VD Ant Simons, som idag kan rada upp mycket intressanta utvecklingsiffror sedan starten för fem år sedan.

DET ÄR FÅ ORGANISATIONER eller föreningar som har förutsättningar att själva sätta upp en närvaro på webben genom att från början bygga egna webbsidor eller administrera en egen webbserver. Traditionellt har man i stället gjort kontrakt med en utomstående firma för att skapa webbsidorna, och sedan har man separat avtalat med ett webbhotell för att få ut sidorna på nätet.

– Det var egentligen de ökande antalet ansökningarna till Svenska kulturfonden gällande just sådana traditionella webbprojekt som födde idén till Kulturhuset, berättar Ant Simons.

Då internet på allvar slog igenom i slutet på 90-talet var det allt fler organisationer som ville få egna sidor på nätet. Samtidigt

Kulturhusets standardiserade webbverktyg och kundstöd ger stora fördelar till kunderna, säger vice VD **ANT SIMONS**.

byggde Kulturfonden upp sina egna system, och tillät även så småningom andra organisationer att servera sina sidor från Kulturfondens server.

– Det skedde dock på frivillig bas utan egentlig kundstöd, och sidorna och deras tekniska lösningar var lika brokiga som användarna. **Michael Oksanen**, som då var ombudsman på fonden, lanserade idén om att börja erbjuda färdiga webbpaket åt organisationerna, för att även underlätta behandlingen av den flod av understödsansökningarna om webbnärvaro som kom in från 2003 framåt, berättar Simons.

Beställning fanns

Startskottet skedde då man köpte in ett sidhanteringsverktyg för att bygga upp musiksajten Musikstationen. (Ett sidhanteringsverktyg – populärt även kallat CMS eller Content Management System – gör sidredigering möjlig för ”vanligt folk” utan kunskaper i kodning). Då detta system i oktober 2005 kombinerades med en webbhotelltjänst var kulturhuset.fi verklighet. Ända från början var Svenska folkskolans vänner och Svenska studiecentralen med i verksamheten som ägare och med sina målgrupper.

– Man insåg snabbt den nya idéns fördelar. Tidigare hade kanske en förenings webbsidor byggts upp av en eldsjäl eller någons brorson, och då hände det lätt att kunnandet försvann i och med att personen inte längre var aktiv. I och med Kulturhuset stannade kunskapen fortlöpande kvar inom samma väggar, och samtidigt standardiserades verktygen och kundstödet. Det gav enorma fördelar för organisationerna, berättar Simons.

Sidhanteringsverktyget som köptes in döptes om till Digistoff, och idag administreras omkring 750 enskilda webbplatser med verktyget. Det vidareutvecklade verktyget Digistoff 2 används idag på 50 webbplatser. Kulturhusets siffror blir mer im-

Det går snabbt och behändigt att beställa sin egen webbsida på **KULTURHUSET.FI**. Priserna är också konkurrenskraftiga.

Kulturhuset är webbhotell även för SFV:s lätt förnyade webbsidor, som lanserades i mars.

ponerande för varje månad som går.

– Antalet sidladdningar från webbplatser som administreras via Kulturhusets tjänster var i februari cirka 7,3 miljoner. Sidadministratörernas antal var 1600 och de enskilda epostadressernas antal var över 2300.

Många fördelar

Fördelarna som Kulturhuset kan erbjuda de finlandssvenska organisationerna är många. Och de rationella och effektiva lösningarna betyder minsann inte likriktning.

– Vi kan antingen leverera det enklaste, det vill säga ett ”nycklarna i hand”-paket baserat på färdiga sidmallar och där vi även beställer domännamn och sköter hela ruljansen. Eller så hjälper vi till att bygga upp en webbplats helt från början, med skräddarsydda, interaktiva lösningar och avancerad kodning.

Förutom att kunden kan kommunicera med Kulturhuset på svenska är bolaget dessutom prismässigt konkurrenskraftigt jämfört med andra leverantörer som erbjuder liknande tjänster.

– I sammandrag kan man beskriva vår uppgift med att vi vill erbjuda lätthanvända och trygga verktyg för webbnärvaro.

Kulturhuset har kontor i Helsingfors och Vasa, och sedan mars i Åbo. Kulturhuset ägs av Svenska kulturfonden (60 %), Svenska folkskolans vänner (20 %) och Svenska studiecentralen (20 %). Bolaget verkar enligt marknadsmässiga regler, men ägarna får inte enligt stadgarna ta ut vinst, utan överskott plöjs ner i verksamheten och kommer kunderna till godo som vidareutveckling av de verktyg och tjänster Kulturhuset erbjuder. **www.kulturhuset.fi**

Vi erbjuder förstås våra produkter åt vem som helst, men vi fokuserar på förenings- och kulturlivet i Svenskfinland.

Unika tjänster

Kulturhuset erbjuder emellertid även mer än bara webbsidor och epost. De skräddarsydda tjänsterna och uppdragen stod för en betydande del av omsättningen förra året, och man erbjuder även medlemsregister-, databas- och bokföringspaket åt organisationerna.

– Ett bra exempel på vad endast Kulturhuset kan erbjuda är den möjlighet våra kunder har att automatiskt länka från sin egen evenemangskalender till samlingsplatsen evenemax.fi, som upprätthålls av KSF-media.

Det är något som bara kan ske via Kulturhuset.

Kulturhusets senaste produkt är Förbundswebb, där man tillsammans med Kulturfonden erbjuder en rad centralförbunds medlemsföreningar gratis webb-, e-post- och föreningsprodukter.

– Då tar man som medlemsförening inte kontakt med oss, utan direkt med sitt centralförbund. På våra sidor kan man kontrollera vilka förbund som är med i systemet.

På kommande är också en samlingsplats kallad föreningshus.fi, startad av fem ungdomsförbund. Där kommer man att kunna hyra utrymmen, eller beställa teaterföreställningar, uppträdanden, musiker och trollkarlar till sina evenemang. Första versionen lanseras i höst.

Bloggar är en annan starkt växande del av verksamheten. Kulturhuset upprätthåller blogg-tjänsten ratata.fi, där vem som helst kan starta en snygg blogg gratis. I dagsläget har [ratata](http://ratata.fi) över 500 bloggar.

– På adressen sve.fi samlar vi dessutom bloggarna från [ratata](http://ratata.fi), ÖP:s blogg, papper.fi och Marthabloggen, sammanlagt 1500 bloggar. Drömmen är att kunna visa inläggen även från de andra finlandssvenska bloggarna.

Ett jubelår för musiken

Kan musik motverka depressioner?

Gustaf
WIDÉN

MÅNGA FORSKARE TROR DET, väl medvetna om att det finns gåtor i tonernas kraft som ingen vetenskap kan kartlägga. Det är ju inte så enkelt att vi automatiskt blir glada av klanger i dur och nedstämda av ackord i moll. I så fall skulle ingen orka med medeltida folkvisor eller finsk tango. Själv blir jag närmast upprymd av en vacker portugisisk fado, gärna framförd av den även i Finland uppburna stjärnan Mariza, hur tragisk sången om kärlekens irrgångar än kan te sig.

Ett faktum är i varje fall att svårt autistiska barn plötsligt öppnat sig inför något av Mozarts mest melodiska teman. Som om hjärnans isolerande hinna brutit och verkligheten återfått sina dimensioner.

Å andra sidan kan man säkert också hävda att musik i värsta fall förstärker depressiva sinnestillstånd. Jag har ett traumatiskt förhållande till ett av de verk som jag älskar allra mest, Johann Sebastian Bachs fjärde Brandenburgkonsert. Den är så förknippad med tonårens vemod och uppgivenhet att jag inför den virvlande finalsatsen lätt sjunker ner i det förflutnas brunn, där ljuset knappt anas.

MEN DEN FÖRSTA STORA musikupplevelsen var nog Frédéric Chopin, vars 200-årsminne nu firas med all tillbörlig festivitas. Min mor spelade piano och Chopinvalser hörde till hennes favoriter. Det lilla barn som var jag lyssnade förundrat till denna kaskad av glansfulla toner som fyllde rummet.

Av allt vackert i livet kunde ingenting mäta sig med detta. Och på skivtallriken snurrade ofta inspelningar med den beundrade Artur Rubinstein, en pianots poet som i sin känslöfyllthet inte var rädd för något felslag då och då. Det märkliga är att Rubinsteins tolkningar ändå hade en inre dynamik, en konstnärlig "sanning", som senare tiders tekniskt så fulländade pianister ofta saknar.

När jag långt senare, i all anspråkslöshet, övade in någon vals, etyd eller nocturne av Chopin hade jag alltid Rubinstein som en förebild. Han hade nått in till musikens kärna, till det känslospel som laddade varje åtbörd hos den polske tonsättaren i exilens hopplöshet.

Ibland har det sagts att Chopin är mera yta än djup, mera briljans än innehåll. Ingen uppfattning kan vara mera felaktig. Det briljanta har med hans fullkomliga behärskning av instrumentet att göra.

Frédéric Chopin (1810-1849)
– den störste av pianokompositörer.

Jag vet ingen annan tonsättare som så suveränt varierar pianots register – och faktiskt utnyttjar hela klaviaturen.

Mitt spelande har långa tider legat i träda. Men det händer fortfarande att jag låter mig föras bort i dröm och aning när fingrarna söker sig fram i den underbara "avskedsvalsen" eller en nocturne, som likt en hinduisk bön vilar i sin vagga av frid.

Två andra musikgiganter är också aktuella under det formidabla jubelåret 2010. Robert Schumann var jämnårig med Chopin och Gustav Mahler föddes 50 år senare.

Jag lyssnade i unga år rätt mycket på Schumanns symfonier. Men de har en ganska undanskymd plats i minnesbanken. Historiskt sett är jag mera intresserad av kritikern Schumann, som klar-synt slog fast att Chopins kompositioner i grunden är revolutionära och kallade dem "kanoner, dolda under blommor".

Däremot har Mahler blivit allt viktigare, en existensens urtidstolk som hela tiden är på spaning ef-

Gustav Mahler (1860-1911)
– hans musik bär världsalltet på sina skuldror.

ter det omöjliga. Första mötet var ledmotivet ur femte symfonin i Viscontis Thomas Mann-filmatisering "Döden i Venedig" (1971), där musiken bär på all den kärlekssmärta och förhoppning som fyller diktaren Gustav von Aschenbach när han sakta vandrar längs Lidos stränder. De sena symfonierna – som inkluderar folkvisa, fågelsång och kyrkklockors klang – bär världsalltet på sina skuldror. Mahlers ambitioner är så himlastormande att man som lyssnare lyfts mot okända sfärer. Ska åttonde symfonin uppföras "på riktigt" är åtminstone 400 musiker och sångare involverade!

DEN SORGSNE OCH SJUKE Chopin ensam vid sitt piano. Den dynamiske Mahler inför sina gigantiska orkesterpartiturer. Den ene på gränsen till tystnad, den andre i full färd med att utforska universums brus. Vad vore livet utan deras gåva till oss som aldrig kan sluta att fundera över färdens mål och mening.

Barnlitteraturen intressant forskningsobjekt

Förutom att barnlitteratur är oerhört viktigt (och trots det ibland lite åsidosatt) har barn- och ungdomslitteraturen en direktkoppling till de normer som råder i vårt samhälle – och speciellt när det gäller könsroller, som alltid är lika aktuella. Fil. dr. **Mia Österlund** vid Åbo Akademi forskar i de här frågorna, som ofta har en tvärvetenskaplig dimension.

MIA ÖSTERLUNDS senaste forskning gäller genusroller i dagens bilderböcker för barn. Barnboksförfattarna hänger definitivt med i samhällsdebatten, säger hon.

På 1970-talet blev det populärt att rucka på könsrollerna med enkla rollbyten, eller problematisering kring ensamstående föräldrar.

Idag intresserar sig forskarna även för så kallade *förhandlingssituationer*: vem är huvudperson, hur går blickriktningarna? Författarna problematiserar genus även genom att författaren överför sin skildring på djur eller leksaker. Bilderna är från Annika Sandelins och Linda Bondestams böcker.

//MIN SENASTE FORSKNING

HANDLAR om hur flickor och pojkar gestaltas i bilderböcker. Trots att bilderböcker sedan boktryckarkonstens uppkomst använts till att socialisera barn i de rådande samhällsstrukturerna är det rätt lite forskning som gjorts på det här området, och ännu mindre med könsperspektiv”, berättar Österlund, som även verkat som bokrecensent i Hbl.

Enligt Österlund rådde länge

en syn på att barn- och bilderböcker per automatik är könsneutrala. Eftersom barnböckerna riktade sig till en grupp för vilka genusskillnaderna än så länge borde vara oväsentliga föreställde man sig att pojkar och flickor i princip skulle vara utbytbara och bete sig lika i bilderböckerna. Så småningom har den här synen blivit mer nyanserad.

– Ända sedan jämlikhetssträvandenas början har viss forsk-

ning kretsat kring hur figurerna i böckerna eventuellt cementerar traditionella stereotyper och roller. Man har pekat på hur pojko- och flicklekar beskrivits, eller hur mammornas och pappornas yrkesroller varit fördelade. Speciellt den nordiska forskningen har också visat en tydlig påverkan av kvinnorörelsen på barnböckernas innehåll ända sedan 1800-talet. Från 1970-talet blev det populärt med ”ombyttan roller” för

pappa och mamma, eller problematisering kring ensamstående föräldrar.

Men idag intresserar sig forskarna även för så kallade förhandlingsituationer: vem är huvudperson, hur går blickriktningarna? Problematiserar genus genom att författaren eventuellt överför sin skildring på djur eller eller leksaker? Eller sker så kallat genusläckage, det vill säga att det heterosexuella tolkningsföretaget eventuellt rubbas? Enligt Österlund är det tydligt att nyutgivna bilderböcker definitivt hänger med tiden och återspeglar samhällsdebatten. Men som barnboksförfattare gör man det eventuellt lite enkelt för sig om man enbart byter ut en stereotyp mot en annan.

– Efter kritiken mot att pojkar dominerade som huvudpersoner i bilderböckerna, började på 1990-talet en ström av starka flickor uppstå. Slutresultatet riskerar ändå nu bli att en ny endimensionell stereotyp växer fram – en skrånig pojke ersätts med en skrånig flicka utan att man tar tillvara flickskapets mångfald, säger Österlund.

Det annorlunda är spännande

Spännande genusläckage sker i Pija Lindenbaums Kenta och barbisarna (2007). Där upplever fotbollskillen Kenta sig begränsad i sin pojkrull och försöker närma sig flickornas Barbie-lek. I Per Gustavssons och Helena Willis Kaninkostymen (2008) är huvudfiguren (en pojke) tvungen att gå till skolan i en rosa kaninkostym då hans föräldrar glömt tvätta kläder eftersom det finns en ny bebis i huset. Det visar sig ändå vara en lyckoträff, eftersom pojken äntligen blir sedd, då han vågade vara annorlunda.

– De här nya böckerna är förstås även tankeställare för den vuxna medläsaren av boken, säger Österlund, som säger att vi inte behöver vara oroliga för att överskridande och tabuspräckande teman blir förvirrande för barnen.

– En sådan vuxenoro uttrycker snarare en oro för fiktion överlag. Det kan väl inte vara meningen att vi i bilderböckerna endast skall möta sådant vi känner igen. Det är garanterat mer stimulerande för barnen att i bilderböcker dyka in i det annorlunda.

Forskningsnätverk viktiga

Mia Österlund säger att barnboksforskningen är ett mycket tvärvetenskapligt och internationellt ämne, och att förutsättningarna i utöva forskningen är bra, trots att ämnet ibland tenderar att falla mellan stolarna då man skall söka anslag. Forskarnätverken är starka och viktiga.

– Åbo Akademi är en av föregångarna i Finland, och vi kan verkligen vara stolta över att forskningen är på hög nivå internationellt. Men traditionerna är starka och långa i hela Norden, med barnboksinstutut i Sverige, Norge, Danmark och Finland. Bland annat publicerar de intressant statistik och ordnar symposium och föreläsningar.

Någon direktkontakt till författarna har de finska forskarna inte, och Österlund är noga med att påpeka att forskningens roll inte är att berätta åt författarna vad som är ”rätt”.

– Många författare kommer på symposierna, men vi sysslar inte med pekpinna till författarna som i forna öststater. Däremot har vi täta kontakter med pedagoger och lärare, som är intresserade av våra forskningsresultat.

Forskningen skall vara öppen

Österlund ställer också gärna upp på olika tillställningar och berättar om forskningen. Hon säger att virtuella kontakter inte kan ersätta riktiga träffar där människor möts på riktigt.

– Likaså tror jag att tankarna på att alla bör klara av studierna på fyra år färgas av en alltför stor tro på att studerandet är en mekanisk process. Speciellt gäller det humanistiska mognadsämnen som litteraturvetenskap. Pressen på att snabbt prestera passar mycket illa in här. Själv har jag studerat danska, modersmål, film, kvinnovetenskap och barnlitteratur. Det är klart att en längre studietid breddat mina horisonter betydligt.

En finlandssvensk barnlitteraturhistorik?

Mia Österlund hoppas på att barnlitteraturen som ämne når den position den är värd och att en historik över finlandssvensk barnlitteratur snart kan bli verklighet.

– Barnlitteratur är så viktigt och rymmer så mycket, den återspeglar samhällsstrukturerna men kan också uppmåla en utopisk framtid och väcka tankar hos de vuxna. Bilderböcker för barn handlar dessutom om mer än litteratur, läsningen med en vuxen läsare blir ju också i de flesta fall dramaturgi och teater. Boken som fysiskt ting och samspellet mellan vuxenkultur och barnkultur är också intressanta teman.

Efter kritiken mot att pojkar dominerade som huvudpersoner i bilderböckerna, började på 1990-talet en ström av starka flickor uppstå. Slutresultatet riskerar ändå nu bli att en ny endimensionell stereotyp växer fram – en skrånig pojke ersätts med en skrånig flicka utan att man tar tillvara flickskapets mångfald, säger Mia Österlund.

Läs natt och litteraturdagar i Mariehamn

TEXT & BILD: BENITA AHLNÄS

ÄLSKAR ATT MINGLA PÅ Mariehamns litteraturdagar gör **Martina Lindholm Erikson**.

– Det är härligt att kunna röra sig fritt, ta sig en kopp kaffe, kanske en smörgås och vara med sitt barn. Barnet är 8-åriga **Linnea Erikson**, väl hemmastadd i Mariehamns stadsbibliotek. Men så har hon också en mormor, **Birgitta Lindholm**, med ett förflutet som mångårig bibliotekarie i Mariehamn. Linnea tar sig, obekymrad av ståhej kring henne, en välbehövlig dagsslummer i mamma Martinas trygga famn. Natten innan har Linnea tillbringat i sin skola, där skolbibliotekarien **Elspeth Randelin** hade ordnat en sedvanlig och synnerligen uppskattad läsnatt.

I helgen kring Marie bebådelsedag var det inte bara läsnatt och litteraturdagar i Mariehamn. Det var också prisutdelning i Mariehamns stadsbibliotek i en skrifttävlan för niondeklassister. Därtill pågick en gigantisk bröllopsmässa och teater bjöds det också på och alternativa kultur-evenemang.

Det mesta på nätet

Det mesta om Mariehamns litteraturdagar kan man klicka sig fram till på nätet under adressen www.litteraturdagarna.ax. Här kan man allt efter behag få all tänkbar information. Det må sedan gälla praktiska arrange-

Tre läsglada generationer. **LINNEA ERIKSON** i mamma **MARTINA LINDHOLM-ERIKSONS** famn och mormor **BIRGITTA LINDHOLM**.

mang, bakgrunden till litteraturdagarna, uppgifter om programmet och författarna. Men det som inte finns på webben är själva stämningen, dofterna och färgerna och den sociala samvaron och snacket i korridorerna och på Mariehamns solbelysta gator där de friska havsvindarna från Slemmern går genom mörk och ben.

Publiken gör litteraturdagarna

Inga litteraturdagar utan publik och arrangörer. Det är människorna som gör litteraturdagarna, som i år begås för adertonde året i följd. Över publiken svävar **Yvonne Andersson-Halling** likt Chagalls änglar. Det var hon som var idébasen till det lit-

terära storeevenemanget med premiär 1993 under devisen "trots". Yvonne gick ur tiden 1997, men hon lever vidare inte minst genom konstnären **Juha Pykäläins** porträtt.

I publikhavet bongar man i flera veteraner som **Inga-Britt Överström Marguard**, tidigare chefsbibliotekarie och biblioteksinspektör och många andra bland henne. Däremot saknar jag **May Flodin** och **Stefan Snellman** som inte längre finns i detta jordeliv. Jag saknar också **Gustaf Widén** och **Ann-Gerd Steinby** och **Cita Reuter** som under tidigare år förgyllde litteraturdagarna med sin närvaro. Och **Hasse Svensson** som på ett förtjänstfullt sätt har do-

Mariehamns litteraturdagar 19-21 mars 2010

Litteraturdagarna i Mariehamn är en institution som fick sin början år 1993. Framlidna chefsbibliotekarien vid Mariehamns stadsbibliotek, Yvonne Andersson-Halling, var idésprutan till det litterära evenemanget. Temat för de första litteraturdagarna var **trots**. **Skugga** var ämnet för årets litterära evenemang. Arbetsgruppen bestod av projektledaren Isabella Sarling, Tom Eckerman, Mervi Appel, Leena Orre, Lise-Lott Ehrnstén och Annica Andersson. Arrangörer var Mariehamns stadsbibliotek med stöd av Bokförlaget abacus, Folkhälsan på Åland, Högskolan på Åland, Konstsamfundet, Mariehamns Bokhandel, Mariehamns församling, Nordens Institut på Åland, Svenska kulturfonden, Ålands biblioteksförning r.f, Ålands kulturdelegation och Ålands litteraturförning r.f.

INGA-BRITT ÖFVERSTRÖM MARQUARD, längst till vänster, tidigare bibliotekschef i Mariehamn och veteran på litteraturdagarna i sällskap med **RUNA-LISA MANSNERUS** och **GUNNEVI DEGERBLOM**.

Bibliotekarie **BRITT-MARIE ASTERVAL** från Älta bibliotek i Sverige har greppat Pia Ingströms bok *Inte utan min mamma*. Bakom bokhandelsdisken **CHRISTINA CHAUBAUD-FRANSÉN** och **PERNILLA SÖDERLUND**.

kumenterat det litterära evenemanget i Mariehamns stadsbiblioteks 75-års historik utgiven av Kulturnämnden i Mariehamn 1998.

Högaktuella författare

Inga litteraturdagar utan ordbrukare! Varje år är man lika imponerad över att arbetsgruppen lyckas engagera högaktuella och intressanta skribenter. Man imponeras även av det breda utbudet av författare i akt och mening att tillfredsställa alla smakriktningar. I årets litterära parad ingick bland andra **Ebba Witt-Brattström**, **Sanna Tahvanainen**, **Anne B Ragde**, **Pia Ingström**, deckarparet **Roslund & Hellström**, **Anna-Lena Laurén**, **Susanna Alakoski**, **Sanna Tahvanainen**, **Inger Alfvén**, **Tove Alsterdahl**, **Miika Nousiainen** och **Leo Löthman**.

Bokhandeln

Under de första åren fanns Mariehamns alla tre boklädor, med sina välmatade försäljningsbord, på litteraturdagarna. Fortfarande dignar borden men bokhandlarna deltar i tur och ordning. I år var det Mariehamns bokhandel som hade dukat upp både med böcker och med karameller. De förra kunde köpas och även fås signerade och de senare bjöd försäljarna **Pernilla Söderlund** och **Christina Chabaud-Fransén** på. →

...litteratordagar i Mariehamn

→ Alandica litteraturen hade fått en egen välmatad hörna.

Arrangörer

Informationsdisken var bemannad av bibliotekarier färdiga att leta fram information över allt tänkbart och därtill svara på kluriga frågor. **Isabella Sarling** har sedan några år tillbaka varit projektledare för litteratordagarna biträdd av en arbetsgrupp bestående av **Tom Eckerman, Mervi Appel, Leena Orre, Lise-Lott Ehrnstén** och **Anni-cara Andersson**.

Ebba Witt-Brattström och Christoffer Isaksson

Ebba Witt-Brattström hade fyllt på batterierna inför sitt inledningsanförande med att ta sig ett dopp i hotellets pool. Hon är den första att äntra scenen dekorerad med årets färger violett och grått med inslag av grönt och gult med banderollen "skugga" som är årets motto.

Ebba, professor i litteraturvetenskap i Södertörns högskola i Sverige har tidigare gästade litteratordagarna år 1995. *Ur könets mörker* är ämnet för hennes andragande med ett inledande citat av **Maria Hörnelius**, "det finns inget mörker - mörkret är stulet ljus". Ebba menar att leden av stolta kvinnor glesnar i den riks-svenska litteraturen på bekostnad av samtidslitteratur om incest-offer, asociala kvinnoikoner, silikonfeminister, bitterfittor och självömkande kärringvrak. Hon underströk att Sverige utan tillgång till den litteratur som skrivs i Finland skulle var illa ute.

Christoffer Isaksson svarade för de musikaliska inslagen på gitarr under invigningen för att återkomma på Ålands landskapsregerings och Mariehamns stads

Författaren **SUSANNA ALAKOSKI** på scenen.

mottagning samma kväll i Självstyrelsegården och på den litterära supén skapad av stjärnkocken Michael Björklund.

Åländska författare

Det har förvånat mig att de åländska författarna presenteras på sämsta tänkbara tid på lördagsmorgonen, då många fortfarande vilar i Morfeus armar. Så även i år, då presentatörerna **Benita Matsson-Eklund** och **Kjell Andersen** hade fått en timme till sitt förfogande. Med tanke på den ymniga åländska bokfloden var tiden alltför knäpt tillmätt. Det var omöjligt att tillgodogöra sig presentationerna eftersom de flimrade förb. Benita tröstade med att informationen läggs ut på nätet. Förbiglidande författare var bland andra **Leo Löthman, Ann-Gerd Steinby, Isela Valve, Vibeke Voigt, Inga-Britt Wiktorsson, Ann-Christin Waller, Anni Vikberg, Sanna Tahvanainen** och **Åsa Lind**.

En önskan till arrangörerna är att de åländska författarna nästa år kunde ges mera tid och att de om möjligt själva kunde få pre-

Litteraturfrälsta ålandstandläkaren **MIKAEL LAGSTRÖM** vid signeringsbordet med **ANNA-LENA LAURÉN**.

Nöjd fyrväppling vid frukostbordet. Från vänster; **PIA INGSTRÖM, HANNA LAHDENPERÄ, MYRIKA EKBOM** och **ANNA FRIMAN**.

sentera sina verk. Jag ser bland annat fram emot debutanten

Programpresentatören **ULRIKA LIND** slår en lans för samtalet mellan **SANNA TAHVANAINEN**, till vänster vid runda bordet och **ANNA-LENA LAURÉN**.

Martin Högstrands roman som är aviserad till hösten 2010.

Oförutsägbart

– Oförutsägbart, var **Anna-Lena Lauréns** rappa svar på Sanna Tahvanainens fråga om Rysslands framtid med ett ord. Det var kontentan av den fartfyllda diskussionen mellan de gamla vännerna och studiekamraterna Anna-Lena Laurén och **Sanna Tahvanainen**. Publikdragande var den också. Inte en ledig stol så långt ögat nådde med undantag av en markerad plats, som ingen vågade sätta sig på.

Sanna frågade sig hur det var möjligt att Anna-Lena har haft tid att skriva så mycket om Ryss-

land och hur hon har haft mod att kalla en av sina böcker för *De är inte kloka, de där ryssarna*. Anna-Lena menade att Ryssland har gett henne så mycket att det bara har varit att sätta sig ner och skriva.

Kanonbra

Kanonbra, säger fyrväpplingen **Pia Ingström, Hanna Lahdenperä, Myrika Ekbon** och **Anna Friman** där de sitter vid hotellfrukosten på söndagsmorgonen.

– Bra program, utmärkta arrangemang och välplanerad supé. Så sammanfattar de och många med dem de adertonde litteratordagarna i Mariehamn.

Svenska centralarkivet är slutarkiv för Tekniska föreningen i Finland. **LENA KARHU** visar upp ritningarna till Helsingfors Stadsbibliotek på rikhardsgatan (se artikel om biblioteket på sidan 21)

Privata centralarkiv kompletterar de officiella

Svenska centralarkivet belyser medborgarsamhället

Svenska centralarkivet hör till gruppen privatarkiv som samlar in handlingar från organisationer och privatpersoner och ställer dem till forskarnas förfogande. Privatarkiven är viktiga komplement till myndighetsarkiven när det gäller att vidga synen på det finländska samhället. Just nu är den största utmaningen digitalisering av gamla handlingar och behandlingen av dagens digitala material, berättar arkivchef Lena Karhu.

TEXT: RABBE SANDELIN

SVENSKA CENTRALARKIVET VERKAR PÅ Simonsgatan i Helsingfors och har idag närapå 750 hyllmeter handlingar och 12 000 fotografier. Arkivet betjänar förutom Svenska folkpartiet och dess organisationer bl.a Natur och Miljö, Svenska pensionärsföreningen, Finlands Svenska Skolungdomsförbund, Tekniska föreningen, Publicistförbundet, en rad hembygdsföreningar och Svenska hembygdsförbundet. Det finns även en lång rad kända privata arkivbildare som Ernst von Born, Kristian Gestrin, Jan-Magnus Jansson och Elisabeth Rehn.

Svenskt organisationsarkiv

– Som de flesta andra arkiven som är medlemmar i Privata Centralarkiv i Finland rf har Svenska centralarkivet en stark anknytning till organisations- och föreningsvärlden. Det är mycket viktigt att att medborgarsamhällets skeenden och händelser arkiveras ordentligt, eftersom de belyser samhällsutvecklingen på ett annat sätt än myndighetsarkiven,

säger Karhu.

Senast fick Svenska centralarkivet ta emot Ralf Törngrens privata arkiv, vilket enligt Lena Karhu på många sätt varit en intressant utmaning.

– Arkivet hade förvarats i en källare och rätt osorterat, så en stor del av arbetet gick ut på att sortera upp materialet och rädda det som blivit fuktskadat. En ordentlig sortering och katalogisering är enda sättet att göra ett arkiv tillgängligt för forskare och andra, en samling papper i plastpåsar är närmast värdelös.

Lena Karhu har några tips till föreningar, organisationer och privatpersoner, som producerar intressant material som bör sparas.

– Det lönar sig att kontakta till exempel oss för att göra upp en arkiveringsplan, eller åtminstone beställa vår korta arkiveringsguide. Den finns också på nätet.

Grundregeln för vad som skall arkiveras är rätt enkel: den egna organisationens handlingar, inte andra organisationers cirkulär och utskick. Protokoll med un-

derteckningar i original. Trycksaker, affischer etc. Lönekort, kassaböcker. Övrig dokumentation som fotografier, inspelningar.

Den elektroniska världen en utmaning

– En speciell utmaning utgör dagens elektroniska brevväxling och digitala dokument på datorernas skivor. Vår rekommendation är fortfarande att skriva ut viktig e-post på arkivbeständigt papper och ta ut viktiga fotografier på papper i fotobutikerna.

När det gäller CD- och DVD-skivor (för att inte tala om gamla video- eller audiokassetter) påminner Karhu om att de inte är eviga utan kontinuerligt måste kopieras om på nya material.

Digitala arkiv ökar tillgängligheten

För arkiven själva innebär den digitala världen andra sorters utmaningar. Lena Karhu berättar att Svenska centralarkivet länge arbetat på rutiner för digitala arkiv tillsammans med bland annat

Svenska centralarkivet har sedan 1970-talet fungerat som slutarkiv för bl.a. SFP och andra svenska organisationer. Arkivet är ett av de elva privatarkiv i Finland som erhåller statsbidrag för verksamheten. De äldsta handlingarna i arkivet är protokoll gällande Svenska partiet 1895-1906 och Teknologföreningen tf 1881-1990. År 2009 tillkom 18 hyllmeter handlingar och arkivet betjänades över 150 forskare. För olika ändamål plockades 765 handlingar fram ur arkivet.

Svenska litteratursällskapet och finska litteratursällskapet.

– Standarder börjar finnas på plats och vi har själva satt igång ett stort digitaliseringsprojekt med statligt stöd. För arkivens interna arbete innebär digitaliseringen förstås att man kan förbättra åtkomsten gällande viktiga, gamla dokument som kanske är sköra och inte längre tål behandling. Samtidigt kan man öppna upp arkiven på ett intressant sätt även för utomstående.

Även staten har vaknat, och anvisade för ett år sedan pengar

och resurser åt privatarkivens digitaliseringsprojekt som en del av arbetet med det nationella digitala biblioteket.

Data om data oerhört viktig

Både för arkiven själva men även för alla som arkiverar material är det speciellt viktigt med relevant metadata – d.v.s. data om data. Det gäller både traditionellt material och digitalt.

– Ett foto utan information om när det är taget och vem som finns på bilden kan bli värdelöst på en generation. Samma gäl-

ler videoinspelningar och ljudupptagningar. För trovärdighetens skull måste man också kunna garantera att en digital kopia av ett original inte kan ändras eller förfalskas, och att informationen inte ändras under lagringen. Många arkiv runtom hela världen är sysselsatta med de här problemen just nu, och standarderna börjar lyckligtvis vara på plats.

Arkivexperterna runtom i världen har de senaste åren arbetat med att skapa öppna standarder för verifiering av digitalt ma-

Ralf Törngrens arkiv hade inte uppbevarats under optimala förhållanden innan det överläts till Svenska centralarkivet. Tillika innehåller osorterade arkiv ofta en stor mängd material som måste sovas bort, berättar **LENA KARHU**.

→ terial, och även för metadata, så att arkivinformatoren skall vara väldokumenterad och interoperabel i större eller mindre grad. Man försöker alltså även komma överens internationellt om hur arkivmaterial skall beskrivas så att det går att söka i flera arkiv t.o.m. i olika länder.

Verksamhet utåt

Svenska centralarkivet arbetar inte bara i lokalerna på Simons-gatan, utan har även en utåtriktad verksamhet som arrangerar av utställningar då organisationer fyller jämna år.

– Startskottet var SFP:s hundraårsutställning 2006. Vår Svenska Dagen-utställning som gjordes till jubileet 2008 cirkulerar fortfarande på fältet, och vår byråsekreterare Helena Kajander byggde en utställning för tidskriften Astras 90-årsjubileum som även visades på bokmässan

förra året. Just nu arbetar vi på en 100-årsutställning för Studentbladet. Mycket av arkivarbe-

tet pågår förstås bland arkivhyllorna, men det är viktigt att arkiven syns utåt.

TIPS FÖR VANLIGA MÄNNISKOR I DEN DIGITALA ÅLDERN:

Gör säkerhetskopior på viktig information i din dator: kopiera över viktiga dokument på cd, dvd eller minnesstickor, och kontrollera emellanåt att säkerhetskopiorna fungerar. Säkrast är att spara flera kopior på olika ställen. Cd:n och dvd:n väntas hålla i bästa fall 20–30 år om de lagras i mörker och inte utsätts för alltför hög värme.

Den gamla sortens magnetiska disketter har i praktiken ingen som helst beständighet; försök kopiera över på annat lagringsmaterial så fort som möjligt. Tänk också på att det snart kan vara svårt att använda lagringsmedia som var moderna ännu för några år sedan; gamla optiska skivor, zip-skivor etc. Många kopplades dessutom med sladdar och kopplingar som inte längre används i nya datorer.

TIPS FÖR ORGANISATIONER:

Gör ett avtal med ett arkiv om slutarkivering. Gör en ordentlig arkiveringsplan med arkivaren; vad skall arkiveras på papper, vad elektroniskt, och hur. Se till att planen verkställs bland arbetstagarna. Se dessutom till att arbetstagarnas hårddiskar säkerhetskopieras kontinuerligt, så det inte finns risk att viktig information aldrig når slutarkiveringen. Se till att säkerhetskopieringen utvecklas kontinuerligt, så att man inte en vacker dag står med en hög skivor eller kassetter som ingen maskin kan läsa.

Vattenskadade dokument kräver specialbehandling, och man måste även skydda sig för eventuellt mögel. Arkivchef **LENA KARHU** i farten.

Bridge integrerar invandrarna i samhället – och i finlandssvenskheten

TEXT & BILD: RABBE SANDELIN

Bridge är den finlandssvenska informations- och kulturtjänsten Luckans service för invandrare. Projektet erbjuder information och stöd i att hitta arbete, studieplatser, fritidssysselsättningar och information om tjänster, samt information om finlandssvenska alternativ i huvudstadsregionen. Just nu hoppas man på att hitta fler praktikantplatser för utländska studerande bland finlandssvenska organisationer och företag.

BRIDGE STARTADE 2008 MED penningautomatföreningens stöd, och med ganska ambitiösa mål, berättar projektkoordinator **Ann-Jolin Grüne**.

– I början provade vi lite på olika sorters evenemang, men småningom har vi strömlinjeformat verksamheten att gälla arbetet före arbetsansökan: hjälp med att skriva en CV, hjälp med att fylla i de internetbaserade formulären och hjälp med att se till att kundernas ansökan är fräsch och tilltalande. Vi ger också stöd i sökandet efter bostäder, lämpliga studieplatser och svenska språkurser för invandrare.

Bridge, som alltså betjänar invandrare i huvudstadsregionen från Luckans lokal i Forumkvarteret i Helsingfors, hade förra året 460 kunder. Ann-Jolin Grüne arrangerade dessutom över 40 evenemang. Mycket uppskattade var de besök som ordnades i

finlandssvenska rum och institutioner som Svenska teatern och Hbl.

– På det sättet bidrar vi med den finlandssvenska dimensionen i integrationsarbetet, som annars tenderar att glömmas bort. Men när det gäller nya invandrare koncentrerar vi oss först på första hand på basbehoven. Om uppehållstillståndet hänger på att få ett arbete intresserar nog inte Mumin.

Just nu hoppas gröne på att de finlandssvenska organisationerna och företagen i större utsträckning skulle erbjuda praktikantplatser till utländska studerande.

– De är mycket kunniga och motiverade, och eventuella språkbrister brukar klaras av utan större problem. Tyvärr har intresset varit ganska svagt, men det är bara att anmäla intresse så fixar vi tillsammans med högskolorna resten.

När det gäller finansieringen av Bridge-projektet kommer penningautomatföreningens treåriga stöd till sitt slut om ett år. Nu hoppas Bridge på EU-pengar, och på att huvudstadsregionens kommuner skulle få upp ögonen för den viktiga insats som Bridge gör i integreringsarbetet.

– Luckan är en perfekt plats för kommunerna att erbjuda integrationservice. Vi har sextiotusen personliga besök och 400 000 besök via internet varje år. Behovet är stort, och i de flesta fall är det onödigt eller omöjligt för kommunerna att bygga upp egna system. Genom att koncentrera det här kommunala uppdraget till Luckan blir det dessutom billigare.

I praktiken har det redan i många fall gått så att kommunerna hänvisar sina invandrarklienter till Luckan – detta trots att kommunerna inte idag deltar

i finansieringen. Förhoppningsvis sker det i framtiden, säger Luckans verksamhetsledare **Jessica Lerche**, och konstaterar att det ibland finns en ganska stor skillnad mellan de vackra talen om samarbete med den tredje sektorn, och det som sker i praktiken.

– Vår utgångspunkt är att alla huvudstadskommuner som en naturlig del skall ha finlandssvenskheten med i sina integrationsstrategiprogram. Luckans

kontakter och det lågtröskelkoncept som vi under åren utformat inom Bridge innebär att kommunerna inte behöver bygga upp sina egna system, säger Lerche.

– Genom samarbete över kommungränserna vad gäller det svenska sparar vi dessutom på våra knappa gemensamma offentliga resurser.

Enligt Ann-Jolin Grüne och Jessica Lerche har finlandssvenskheten många sidor, men i det här fallet visar sig en av de

allra bästa: de nära kontakterna och de låga trösklarna att ta kontakt.

– Här ger vi en eloge till alla organisationer som deltagit i Bridge. Men tanken om att integrera en del invandrare i finlandssvenskheten får absolut inte stanna vid tomt prat. Och det är nog vi själva som skall göra jobbet. Ingen annan gör det för oss, säger Grüne och Lerche.

FRANCIS MUSHONGA, ursprungligen från Zimbabwe, hälsar på Bridge projektkoordinator **ANN-JOLIN GRÜNE** och berättar på flytande svenska senaste nytt från familjen. (För ett halvt år sedan kunde Francis endast mycket lite svenska.)

Axxell bygger ekologiskt i Karis

Grönt är skönt – och det sparar pengar!

Axxells nya stora skolbyggnad i Karis, med byggstart i april, är en av de första miljöcertifierade skolbyggnaderna i Finland. På sikt ger det hållbara byggandet stora inbesparingar, trots lite högre byggkostnader. Det berättar Bo Nyman, VD för beställaren Fastighets Ab Axxell och byggnadskommittens ordförande.

Axxells nybygge i Karis har många ambitiösa mål. Ett av de viktigaste målen är förstås att koncentrera verksamheten i Karisnejden, som nu är utspridd på åtta enheter. Det ger en inbe-

sparad våningsyta på cirka 2 500 kvadratmeter, och dessutom stora fördelar när det gäller infrastruktur och logistik som behövs i anslutning till undervisningen. Samtidigt kommer den nya en-

heten att betjäna både vuxenutbildningen och ungdomarna – sammanlagt 500 elever – vilket gör att lokalerna utnyttjas så effektivt som möjligt.

– Det tredje målet är att kunna använda själva byggnaden i undervisningen, berättar Bo Nyman.

– Byggnadslinjen kommer att kunna uppföra en byggnad inuti huset, där vi kan simulera olika situationer på en byggarbetsplats, ända från planering till elinstallationer samt värme- och vatteninstallationer. Vår egen materiallagerhållning blir snabbare och effektivare, och kommer mer att påminna om verkligheten, samtidigt som vi slipper hålla stora lager med risk för att materialen blir obrukbara.

Så grönt som möjligt

Det byggnadstekniskt och ekologiskt intressantaste målet är ända att göra byggnaden så grön som möjligt. Och då handlar det enligt Nyman inte om att jaga modeflugor, utan om att installera beprövad teknik med en certi-

Översikt bilden visar byggnadens placering invid järnvägen. Karis station skimtar i den övre bildens övre kant. Den vita administrativa byggnaden på andra sidan gatan förenas med huvudbyggnaden av en inglasad gångbro, där ett café kommer att finnas.

Bo Nyman på tomten bredvid järnvägen där Axxells nya byggnad börjar byggas i april. För tillfället gör man provborrningar för jordvärmens som kommer att göra byggnaden självförsörjande gällande uppvärmning ända ned till en yttre temperatur på noll grader.

fierad metod, där slutmålet är att spara cirka 30 procent av energi-behovet jämfört med en konventionell byggnad.

– En stor del av detta handlar förstås om värme och belysning. Med den egna jordvärme vi installerar kommer vi att vara självförsörjande gällande uppvärmningen ända ner till en yttre temperatur på noll grader. Samma system används dessutom för nedkylning under varmare somardagar, så det blir inte heller fråga om dubbla installationer, berättar Nyman.

Belysningen i byggnaden knäpps av och på automatiskt beroende på om någon befinner sig i rummen, och ljusstyrkan anpassas dessutom kontinuerligt enligt det rådande dagsljuset. Enbart med den investeringen räknar man med att spara belysningsenergi med 40 procent.

– Men även placeringen av byggnaden är en del av den ekologiska anpassningen. Vi kommer att ligga ett stenkast från järnvägen, vilket minskar behovet av bil och separata transporter.

Efter nästan dagliga skrivelser om fuskbyggen på olika håll i landet har Nyman också ett recept för att se till att allt går enligt ritningarna.

– Vi kommer under byggets tidigaste skeden att färdigställa modellutrymmen, bl.a. klassrum

Byggnadshelheten är ritad så att den byggnads- och färgmässigt dels smälter in i den järnvägsverksamhet som pågår intill, dels med husen i funktistil i omgivningen.

och sociala utrymmen, där byggstandardens entydigt slås fast i ett tidigt skede. Då blir det svårare för underleverantörer att mot slutfasen slira och till exempel lämna lister eller annat oinstallerat.

Ingen grön voodoo, utan benhård certifiering

En stor del av Axxells undervisning är redan certifierad enligt ISO 14000, så det har inte känts främmande att anlita ett certifieringsinstitut för nybygget i Karis. Certifierare är amerikanska LEED, som sedan år 1998 satt sin stämpel över 14000 projekt i USA och internationellt.

LEED skapades i tiderna för att slå fast vilka kriterier som ut-

gör en "grön" byggnad, och för att stimulera miljövänligt och hållbart byggande. Idén är att överträda lokala byggnormer när det gäller resursanvändning både under planeringen, byggskedet (byggnadsmaterialen) och då byggnaden används. Målet är inte enbart en byggnad som är hållbar ur ekologisk synvinkel – satsningarna på till exempel effektiv och bra luftväxling och avfallshantering leder enligt LEED till hälsosammare arbetsmiljöer med ökad produktivitet och personalthälsa som följd, i tillägg till de konkreta inbesparingarna. Det finns även undersökningar som visar på märkbart förbättrade elevprestationer i skolmiljö.

– Byggekostnaderna enligt LEED ökar endast marginellt, och i praktiken får vi ändå en byggnad för en mindre summa än då planeringen inleddes under högkonjunkturen 2008. Idag är det många som vill ta entreprenaden, och prisnivån har överlag blivit förmånligare, säger Bo Nyman. Det är definitivt ett bra läge att bygga nu.

Ungdomsföreningsverksamhet vid foten av de kullar där Gustav Vasa grundade Helsingfors

Guffen hundra år under eget tak

Gammelstadens ungdomsförening (GUF) har i över 100 års tid varit en organisation som aktivt befrämjat samhörigheten bland de svenskspråkiga invånarna i de norra stadsdelarna i Helsingfors. Gammelstadens uf, som grundades år 1908, firar i år både det egna föreningshuset Berghyddans och den egna sångkörens 100-årsjubileum.

TEXT: MICHAELA BRÄNN

Föreningshuset Berghyddan i Klockbackens sluttning i Gammelstaden sommaren 2009.

GAMMELSTADEN VID VANDA ÅS mynning är platsen där Helsingfors grundades år 1550. Efter att staden flyttades år 1640 kom området att länge förbli i periferin av Helsingfors. Under andra hälften av 1800-talet industrialiserades Gammelstaden och Arabia. Inom arbetarsamhället på orten förekom en livskraftig kulturell och social verksamhet. Ortsbornas samhälleliga engagemang och fritidsverksamhet kanaliserades genom Arabia och Gammelstads arbetares förening grundad år 1887. Efter att arbe-

tarföreningens verksamhet slocknat grundades Gammelstadens ungdomsförening.

Ett område i periferin av staden

Efter att Helsingfors flyttats år 1640 längre söderut minskade invånarantalet kraftigt i Gammelstaden. Administrativt gled området så småningom över till Helsinges socken. Ett par hundra år senare, år 1870, bodde det inalles enbart 35 personer på området. Under andra hälften av 1800-talet upplevde både Gam-

melstaden och Arabia en period av industrialisering, vilket också ledde till att invånarantalet i området ökade. Vattenkraften som utvanns ur Vanda å fick en allt större betydelse för fabriker på orten, bl.a. för tvätterierna och färgerierna. För staden blev området även betydelsefullt p.g.a. att ett vattenreningsverk uppfördes på orten.

År 1874 etablerade sig den utländska "storindustrin" på orten då det svenska företaget Rörstrand uppförde en porslinsfabrik i Arabia. Rörstrand hade

som avsikten att tillverka porslin för den ryska marknaden. Fabriksbygget kom att innebära en stor och avgörande förändring för både Arabia och Gammelstaden. Porslinsfabrikens ekonomiska framgång kan tolkas som en av orsakerna varför Kejsarliga senaten fattade ett beslut om att Gammelstaden igen blev en officiell del av Helsingfors stad våren 1899. Trots att Gammelstaden igen de facto blev en del av Helsingfors, kom området att fortfarande förbli i periferin av staden. Till stor del berodde detta på att stadsdelen var svår att nå. Kring sekelskiftet 1900 bedrev Spårvägs- och Omnibus Aktiebolaget omnibusstrafik till Gammelstaden. Därtill kunde man komma vattenvägen till Gammelstaden med ångsluparna Wanda och Arabia. Spårvagnsnätet förlängdes först år 1926 till Gammelstaden.

Trots industriverksamheten på orten behöll Gammelstaden

sin lantliga karaktär fram till första världskriget. Höghus restes i Majstad och Gammelstad först i slutet av 1940-talet och under 1950- och 1960-talen. En stor del av industriverksamheten i området lades ned i slutet av 1900-talet och stadsdelarnas utveckling såg ut att stagnera. Under 1990-talet riktade stadens myndigheter sina blickar på Gammelstaden och Arabia. Området som stått utanför aktiv stadsplanering under decennier blev föremål för stadsarkitekternas och politikernas intresse.

Arbetarsamhället i Arabia och Gammelstaden

Ett litet eget samhälle växte snabbt upp kring porslinsfabri-

ken i Arabia i slutet av 1800-talet. Invånarna på orten var både kulturellt och socialt verksamma. Friluftsfesterna och konserterna i Gammelstaden lockade även publik från centrala Helsingfors. År 1880 var arbetarnas antal i Arabia fabriken inalles 160 personer, varav ett stort antal var bördiga från Sverige. Invånarantalet i området Arabia, Anneberg och Gammelstaden var vid denna tidpunkt inalles 229 personer.

Invånarna i Gammelstaden tog år 1882 initiativ till grundandet av ett folkbibliotek och en läsesal på orten. Verksamheten vid "Gammelstadens lånebibliotek" övertogs redan år 1885 av den nygrundade *Helsingfors Arbetareförening*, som var verksam i Helsingfors centrum. Biblioteket i Gammelstaden blev ett slag av filial av arbetarföreningen. Folkbibliotekets verksamhet lades dock ner redan två år senare p.g.a. personalbrist och ordningsproblem. →

Gammelstaden fotograferad år 2008. Foto: Helsingfors stadsplaneringskontor.

Från arbetarförening till ungdomsförening år 1908

Efter att Helsingfors arbetarförening avslutat sin verksamhet på orten beslöt invånarna i Majstad, Arabia och Gammelstaden sig för att grunda en egen lokal arbetarförening. I december 1887 grundades den tvåspråkiga *Arabia och Gammelstads arbetares förening – Arabian ja Vanhankaupungin työläisten yhdistys*. Föreningen är den äldsta av de lokala arbetarföreningarna som uppkom i utkanten av Helsingfors i slutet av 1800-talet. Arabia och Gammelstads arbetares förening verksamhet blev kortvarig, då ortsborna saknade intresse för arbetarrörelsens mer radikala uttrycksformer och klasskampstankar. Arbetarföreningens verksamhet sloknade under 1900-talets första år.

Ett flertal av Arabia och Gammelstads arbetares förenings forna medlemmar fann snabbt en ny föreningsmodell vilken bättre motsvarade de strävanden och ideal man stödde på orten. Denna föreningsmodell var ungdomsföreningen. Ungdomsföreningsrörelsen var den svenska landsbygdens främsta folkrörelse i början av 1900-talet och en länk till den stora samlingsrörelse som svepte fram över det svenska Finland. Under perioden 1900-

1909 uppkom 87 nya ungdomsföreningar i svenska Nyland. Då den svenska ungdomsföreningsrörelsens vågor nådde Gammelstaden fattade de svenskspråkiga ortsborna beslutet år 1908 att grunda en enbart svenskspråkig förening, nämligen Gammelstadens Ungdomsförening.

Att de svenskspråkiga ortsborna grundade en ungdomsförening i Gammelstaden kan ses som ett slag av politiskt och samhällskulturellt avståndstagande till den samtida arbetarrörelsen. Denna växling från arbetarförening till ungdomsförening är ett intressant fenomen. Ungdomsföreningarna var viktiga för kanalisering av de svenskspråkigas nyvaknade samhälleliga engagemang. Gammelstadens ungdomsförening (GUF) var en av de få svenskspråkiga ungdomsföreningarna som tillkom i en urban miljö i vårt land.

Under eget tak i 100 år

GUF:s föreningshus Berghyddan hör idag till de enstaka bevarade träbyggnaderna i Gammelstaden. Föreningen har under ett sekels tid ägnat mycket arbetet åt att vårda och upprätthålla huset. Idag är *Berghyddan* ett skyddsobjekt och betraktas som en del av kulturlandskapet i Helsingfors.

Gammelstadens ungdomsförenings kör med sin dirigent **BRUNO HOLMSTRÖM** på 1910-talet.

Föreningshuset Berghyddans 100-årsjubileum firades i februari 2010. Gammelstadens uf har under ett sekels tid vårdat och upprätthållit huset. Idag är Berghyddan ett skyddsobjekt och betraktas som en del av kulturlandskapet i Helsingfors.

Ungdomshemmet som uppfördes vid foten av Klockbacken vid Äggelbyvägen (idag Gammelstadsvägen) ritades av ledamoten i föreningens styrelse, byggmästaren **Hilmer Norbäck**. Liksom för de flesta ungdomsföreningarna i vårt land låg det ett ihärdigt frivilligarbete bakom bygget i Gammelstaden. I Nyland byggdes under åren 1911–1915 inalles 28 ungdomsföreningshus, vilket vittnar på en verklig iver att komma under eget tak.

Gammelstadens uf byggde Berghyddan av stockar som flötats i Vanda å och som enligt muntlig tradition flutit i land eller sjunkit, och därav var "fritt byte". Visserligen var en del av föreningens medlemmar lokala timmerflottare, vilket säkert underlättade rekvirerandet av byggmaterialet! Trähuset med mansardtak, utförd i senjugendstil, invigdes på Runebergsdagen år 1910. Den högtidliga invigningsfesten gick av stapeln i den vackra festsalen som stilmässigt, i likhet med festsalen i Nylands nationshus i Helsingfors, efterliknar en vikingahövdingens höganloftsal. Berghyddan kom att bli den centrala knutpunkten för lokal invånaraktivitet och verksamhet framöver. Huset är bl.a. känt för den goda akustiken och stämm-

ingsfulla atmosfären.

Föreningshuset står på det området där staden Helsingfors första kyrka och hus var belägna. Bland annat denna del av Gammelstaden kommer att ingå i en "stadshistorisk park" som Helsingfors stad har som avsikt att inrätta inom närmaste framtid. Vid stråken i parken kommer stadsborna och turisterna i framtiden att ha en möjlighet att se fragment från alla faser i byggnadens i Helsingfors, från 1500-talet till 2000-talet.

GUF-kören 100 år

Gammelstadens ufs blandade sångkör (GUF-kören) har varit den sammanhållande länken inom föreningen. Körens verksamhet kom igång år 1910 då föreningen lyckades rekrytera en ypperlig dirigent, nämligen ålänningen **Bruno Holmström** (1881–1944) som arbetade som lärare vid Majstads svenska folkskola. Den musikaliske Holmström verkade i trettio år (1910–1944) som dirigent för GUF-kören. Därtill var Bruno Holmström även bl.a. ordförande för Helsingfors sång- och musikförbund. Under Holmströms tid som dirigent etablerades bl.a. GUF-körens tradition av de s.k. Islossningskonserterna i Gammelstaden varje vår.

År 2010 firar GUF-kören sitt 100-årsjubileum. Under det gångna seklet har kören haft inalles 14 dirigenter, däribland t.ex. **Emil Johnsson** (1901–1988),

även han född på Åland, som ledde GUF-kören under åren 1945–1962. Johnsson fungerade även som Bragekörens långvariga dirigent samt som Föreningen Brages ordförande. I slutet av 1970-talet blev kompositören och musikern **Jack Mattsson** (1954–2007) faktiskt den tredje ålänningen att leda GUF-kören. Idag leds Gammelstadens ungdomsförenings kör av **Peter Hilli** (f. 1956). Hilli har sedan 1981 tjänstgjort som kantor i Markus församling i Helsingfors (idag Petrus församling). Han har också bl.a. varit dirigent för Föreningen Brages sångkör.

En positiv framtid

Efter andra världskriget har Gammelstadens ungdomsförenings verksamhet inriktats främst på sång och musik. Denna specialisering av verksamheten följer en trend vilken även andra ungdomsföreningar i huvudstadsregionen uppvisar. Genom att finna egna nischer av verksamhet har föreningarna kunnat framhäva sig bland det enorma utbudet av fritidsverksamhet i storstadsområdet. GUF har under efterkrigstiden kämpat med samma problem som de flesta andra föreningar inom den svenska ungdomsföreningsrörelsen i vårt land, bland annat har medlemskårens medelålder tenderat att stiga. Därtill sjönk invånarantalet i föreningens verksamhetsområde Gammelstaden, Forsby, Gumtäkt och Majstad kraftigt

under 1960–1980-talen. I början av 2000-talet har invånarantalet dock lyckligtvis igen börjat stiga.

Under 2000-talets första decennium har Gammelstadens ufs medlemsrekryteringsområde stadsdelarna Majstad och Gammelstaden i Helsingfors varit stadda i ständigt omvandling. En storsatsning har varit byggandet av det nya bostadsområdet samt campusområdet i den nya stadsdelen Arabiastranden. Campusområdet har en klart finlandssvensk prägel, vilket också syns i stadsdelens språkförhållanden. Invånarantalet i Arabiastranden är 3 547 personer (2009), varav 10 procent är svenskspråkiga. Gammelstadens invånarantal är 217 personer (2009), varav två procent är svenskspråkiga. I Majstad är invånarantalet 1 426 personer (2009), av vilka 6,6 procent är svenskspråkiga.

Utmaningar

Liksom många andra föreningar brottas även Gammelstadens ungdomsförening med utmaningen att förnya sin verksamhet och hålla föreningen livskraftig. GUF:s traditionella medlemsrekryteringsområde håller i början av 2000-talet på att ånyo utvecklas till en starkt svenskspråkig del av huvudstaden. Denna positiva utveckling ger Gammelstadens ungdomsförening en möjlighet att fortbestå som en värdefull resurs för ortens svenska befolkning.

Studiecentralen ordnar i vår kurser för både kropp och själ

VÄREN ÄR I FULL gång och så även verksamheten på Svenska studiecentralen. Jubileumsåret började med en klimatkampanj och flera inspirerande föreläsningar, bl.a. om ledarskap och stresshantering. Dan Hasson, stressexpert från Sverige, höll en mycket intressant föreläsning under temat Stressa rätt! i Vasa 29.3. En intervju med honom kan du läsa i Svenska studiecentralens nyhetstidning Mentora 2/10 som utkommer i maj.

Läs mera om stresshantering och **DAN HASSON** i Mentora 2/2010 som utkommer i maj.

SSC OCH KULTURHUSET HAR inlett ett samarbete fr.o.m. januari 2010 som innebär att SSC nu står som kursarrangör för utbildningstillfällena i webbverktyget Digistoff. Om du eller din förening är i behov av en **Digistoff-verkstad** kan du läsa mera på Kulturhusets hemsida (kulturhuset.fi/start/support/verkstader/). Där finns information om hur och när verkstäder ordnas. Läs mera om Kulturhuset på sidan 24.

FREDAG 16.4 ORDNAS FÖRELÄSNINGAR både i Helsingfors och i Vasa. Kursen **Smågruppsdynamik** hålls i SFV-salen i Helsingfors kl. 9-15 och innehåller **praktiska övningar och tips för hur dynamiken och interaktionen i grupper kan utvecklas**. Målet är att skapa fungerande grupper med konstruktiva processer. Föreläsaren Margareta Bast-Gullberg från Centret för livslångt lärande vid Åbo Akademi kommer att ge konkreta verktyg för gruppsy-

namik.

Samma dag ordnas föreläsningen **Är du en liten gottegris? – Vad gör skräpmat och socker med din kropp?** kl. 19-21 på Svenska Handelshögskolan i Vasa. Föreläsaren och sjuksköterskan Bitten Jonsson svarar bl.a. på följande frågor: Hur bli kvitt sötsug och sockerberoende? Hur påverkar det vi äter hjärnan, kroppen och därmed vårt beteende? Hur avhjälpa brister och återfå energi? Mera info om bägge föreläsningar finns på www.ssc.fi.

SSC:S VÄRMÖTE HÅLLS ONSDAGEN den 21 april på Aca-demill i Vasa och kl. 14 framåt ordnas en **Österbottnisk idébytarverkstad**. Medverkande är bl.a. Mats Brandt, Helena Höglund-Rusk samt Ann-Charlotte Willför. Deltagare har möjlighet att själva ta med egna idéer och material till idébytarverkstaden. Bindande anmälan görs till

SSC:s verksamhetsombud i Vasa Anna-Karin Öhman (anna-karin.ohman@ssc.fi).

DUA (DE UNGAS AKADEMI) ordnar tillsammans med UngMartha en föreläsning om **ungdomars psykiska hälsa** med särskild fokus på ätstörningar den 11 maj på Acacemill i Vasa. Föreläsaren Rasmus Iso-maa tar upp teman som t.ex. ätstörningar och kroppsuppfattning, somatiska stressymtom och självkänsla. Föreläsningen avslutas med en paneldebatt. Mera information ger Frida Westerback (frida.westerback@dua.fi). Du kan även anmäla dig till henne.

Kom ihåg att din förening fortsättningsvis på ett enkelt sätt kan anmäla och redovisa kurser elektroniskt genom **webbtjänsten KURRE!** (www.ssc.fi)

Med önskan om en fortsatt skön vår,

*Christine Romberg
adm.sekr./informatör*

Nobelpristagaren Herta Müller beskriver kommunismens förtryck

KENNETH JOHANSSON

För oss nordbor, som lever våra liv i länder med stor öppenhet och tryckfrihet är det nyttigt att få insikt i hur fruktansvärt livet blir i länder med onda diktaturer. Rumänien under Ceausescu tycks ha varit ett verkligt helvete.

När man börjar läsa nobelpristagaren 2009, **Herta Müller**, faller tankarna lätt på Kivi och "Sju bröder" och James Joyce med "Odysseus". Man förstår att det här inte är normal underhållning utan att det handlar om krav på uthållighet. När man är färdig har man fått riklig belöning för sin ansträngning. Müller börjar som naivist och avslöjar sig så småningom som nyskapare.

Man får under Hertas ledning veta hur ett helt samhälle förgiftas med hjälp av hemlig polis, angiveri och personföljelse in i minsta detalj. Herta tillhör visserligen den tyska minoriteten i Rumänien, men all opposition möttes med samma medel.

Författaren är onekligen ojämn. Ibland surrealistisk till obegriplighet, medan andra långa stycken är ren journalistik. Observationsförmåga är emellertid enorm och saklig. Hon griper ofta en ganska banal iakttagelse och utvecklar fantastiska associationskedjor kring den. Dessa inslag blir så sköna att man måste se det som nyskapande i litteraturen.

Av de fyra böcker jag läst är tre berättelser om henne själv och andra unga människor som delar

hennes situation. Somliga bryts ner till självmord, dryckenskap och prostitution. Själv lyckas hon resa till Tyskland men inte heller där får hon vara i fred.

Hennes bästa väninna besöker henne i hennes nya hemland och avslöjar sig som angivare.

Deras post censureras och de lägger hårstrån i kuverten, de kodar breven och utvecklar förslag-na motdrag. Men ständigt vak-samhet blir påfrestande och föder förföljelsemani (ett ord som Herta Müller konstigt nog bara använder en enda gång).

Den senaste boken hon skrivit, "Andningsgunga" (orig. Atemschaukel) innehåller mycken skön lyrisk prosa och dess tillkomst är anmärkningsvärd. Hon möter i Tyskland en landsflyktig landsman, poeten Oskar Pastior. Denne har som 17-åring satts i ryskt Gulagläger i Ukraina under fem år. Herta och Oskar reste 2004

till lägret och gjorde gemensamma minnesanteckningar om hans vistelse där. Men 2006 dör Oskar oväntat.

Så småningom beslutar hon sig för att själv med de gemensamma anteckningarna skriva boken. Hon kallar mannen Leopold och låter honom berätta i första person. Mig veterligt har aldrig förr en kvinnlig författare gjort något liknande. Pastior var homosexuell och Herta hetero. Troligen kan denna kombination ha skapat en oöverträffad, platonisk intimitet mellan en man och kvinna.

Boken är ett mästerverk jämfört med de tidigare. Visst kommer jag på mig med att läsa den som självbiografisk då och då men hon balanserar skickligt och konsekvent. Om jag förstätt den rätt kommer titeln "Andningsgunga" av en ständigt, långvarig hunger, som leder till ett slags berusningstillstånd (som i sin tur bäddar för konsten att uthärda).

Hemkommen isoleras Leopold av att han vanställts i lägerlivet. De äldre släktingarna styrs av vidskepelse och överdrivna föreställningar om den biologiska ärfiligheten. Författarens fantastiska tankekedjor uppstår säkerligen också ur en sällsam blandning av vidskeplighet och modernt vetande. Kort sagt en fantastisk läsoplevelse.

Andningsgunga har getts ut i svensk översättning av Wahlström & Widstrand. Cirkapris på Akademiska bokhandeln 25 euro.

PIA INGSTRÖM
INTE UTAN MIN MAMMA

BÖCKER, BECKIS, ISTANBUL OCH KARELEN

Foto: Cata Portin

Efter skolan i slutet av 1970-talet sommarjobbar Ingström, som så många studerande från Finland, på Beckomberga mentalsjukhus på avdelningen "Stora mans". Här upptäcker hon bland annat att det är både trevligt och tillfredsställande att skura toaletter och handskas med manliga kroniker.

Inte utan min mamma handlar också om viktiga vänskaper, om resor, om att studera turkiska i Istanbul och berusas av sublim skönhet och dystert förfall.

Som en röd tråd genom Ingströms träffsäkra, humoristiska och i djupaste mening kloka prosa löper saknaden efter mamma och en insikt om att

svaret på frågan *vem är jag?* innehåller frågan *vem var mamma?* För att ta reda på det återvänder Ingström till rötterna.

Pressröster:

"Pia Ingström borrar sig ner i sin egen historia och bjuder generöst på anekdoter och berättelser om betydelsefulla böcker ... Det är skrivet med ett driv som suger in läsaren."

ULRIKA WESTERLUND, GÖTEBORGS-POSTEN

"En bildningsresa skriven med skarp analys och skön torr humor." ANNELI JORDAHL, SYDSVENSKAN

"En klok bok och värd många läsare."

CARITA NYSTRÖM, VASABLADET

Utkommer också på finska på Schildts/I Sverige på Norstedts
Cirkapris 27,00

SCHILDTS
POCKETBÖCKER
ATSCHI!

SOLVEIG VON
SCHOULTZ
DE SJU
DAGARNA

De sju dagarna handlar om Uva och Lillan och deras mamma Solveig von Schoultz. Den kom ut första gången 1942 och har blivit en klassiker i sitt slag.

Boken bygger på anteckningar som Solveig von Schoultz gjorde under den tid barnen var små. I sitt förord till en utgåva från 1987 skriver hon. "Jag för-

Foto: Charlotta Boucht

sökte fasthålla, leva mig in i och förstå. Men en förälder är bara en förälder. Man kan inte veta om man tyder rätt, man vet inte heller vilka

tumavtryck man lämnar på ett ömtåligt material, kanske oavsiktligt."

Cirkapris 8,00

FREDRIK LÅNG
RYSKA KUSINEN

Ryska kusinen börjar med en tidningsnotis "Finländsk forskare försvunnen i Sankt Petersburg". Forskaren är Dickie Skoog, ekonom från Esbo och gift med psykologen Siv. Dickie förälskar sig besinningslöst i en rysk sångerska, Jelena, och reser till Petersburg för att söka upp henne. Under sina efterforskningar kommer han i kontakt med en helt ny värld där en packe dollarsedlar ofta är till stor

hjälp om man vill få någonting gjort.

Fredrik Lång väver skickligt samman dramatiska historiska skeenden i en berättelse om förälskelse, kärlek och besatthet – teman som han behandlat i en rad romaner som gett honom ställningen som en av de stora prosaisterna i Finland. Detta är en nyttig utgåva.

Cirkapris 8,00

SANNA TAHVANAINEN
ALLTING ÄR AMERIKANSKT

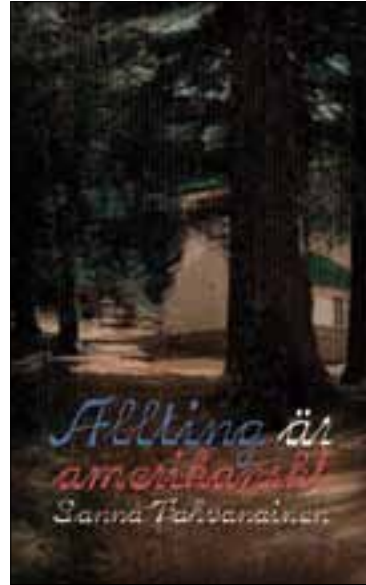

Foto: Caa Porin

I ett stort hus, omöjligt att finna, lever flickan och hennes mamma. Huset är inte bara hus, flickan kanske inte bara flicka.

Huset är amerikanskt, liksom flickans raka, vita tänder. (Mammans tänder är sneda och vassa.)

Här förekommer fåglar. De är bara fåglar. Här finns en granhäck. Den är ett skydd och ett hot.

Där Sanna Tahvanainen i sin förra diktbok *Muskedunder* omfamnade hela världen, skildrar hon nu ett klart avgränsat revir. Men hon rör sig fortfarande

kring sin bekanta tematik: barnet, modern, hotet.

Sanna Tahvanainen äger en unik förmåga att ladda det tillsynes vardagliga med ett mytologiskt skimmer.

I *Allting är amerikanskt* skriver hon fram en lyrisk thriller om gränser, rädsor och integritet – en gotisk Anne på Grönkulla.

Cirka pris 20 euro

Pressröster om Sanna Tahvanainen:

"Elegant och dramatiskt"

PETTER LINDBERG, SVENSKA YLE

"Mörkt, farligt och vackert. På gränsen. Intill bråddjupet. Med fingret på avtryckaren. Så ser det ofta ut i Sanna Tahvanainens ordvärld."

ÅSA STENWALL-ALBJERG, NYA ÅLAND

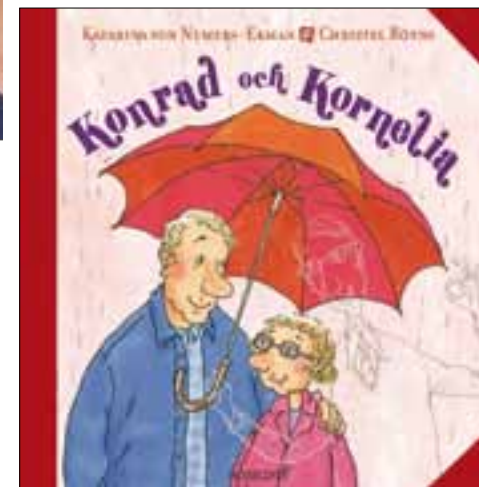
KATARINA VON NUMERS-EKMAN (text) –
CHRISTEL RÖNNIS (bild)
KONRAD OCH KORNELIA

Foto: Christine Romberg

Foto: Christel Rönn

Kornelia och Bengtsson har alltid bott ihop. När Kornelia var liten flicka och bodde med sin mamma i en annan stad stannade Bengtsson hemma med Kornelia när mamma gick till jobbet och den surmulna barnflickan kom i stället. Men när Kornelia fyllde sju år sa hennes mamma att Kornelia var för stor för fantasivänner. Då gömde Kornelia Bengtsson i garderoben ett tag.

Nu delar de lägenhet på Promenadgatan 7. Innan de går till jobbet dricker de kaffe med varm mjölk, äter rostat bröd med tomat och Bengtsson lyssnar när Kornelia läser högt ur tidningen. Kornelia och Bengtsson är världens bästa vänner!

Men vad händer med vänskapen när Konrad flyttar in i huset mittemot? Konrad tycker om blommor. Och han är snäll och bra på att fixa alltmöjligt, som trasiga brödrostar, medan Bengtsson plötsligt helst bara surar ...

Cirka pris 19,00

BILDERBOK

Läsbiten: Inte utan min mamma

Svenskbygdens Läsbit är denna gång ett kapitel ur Pia Ingströms bok "Inte utan min mamma".

Kapitlet handlar om en stipendieresa till Istanbul.

ISTANBUL JUNI–SEPTEMBER 1982

LÄNGST NERE I DET SOM HEMMA hos oss kallas Turkskåpet – för att det innehåller böcker och papper som ansluter sig till mina turkiska resor – står en rad handbundna böcker i klot- eller halvfranskt band och pärmar av marmorat papper. Det är mina dagböcker från åren 1980 till 1992, tillverkade av bokbindaren Kalevi Tainio (1954–2006).

Första gången jag såg Kalevi var när han vallade ihop sin tutorgrupp av nya studenter i arabiska på Port-hania 1978. Andra gången var ett år senare när jag stod och tvättade händerna i badrummet på Villa Salin, kvinnosaksförbundet Unionens studentinternat för kvinnliga studerande, och Kalevi sprang förbi i korridoren och lekte apa. Han var pojkvän till en av flickorna, biblioteksstuderanden Vuokko Pärssinen, som bodde där.

Apimitationen var en kommentar till min hållning som var en avvisande blandning av blyghet och tankspriddhet. Vi blev så småningom vänner. Vuokko och Kalevi lärde mig att laga vegetarisk mat, dricka café au lait kokt i en liten vacker stälpanna av märket Alfa Inox som de skaffat på någon utlandsresa, samt litet praktisk filosofisk materialism – att handling inte alltid behöver föl-

ja på känsla utan att det kan fungera lika bra, eller bättre, tvärtom.

Vuokko invigde mig också i en ny litterär genre, novel of manners i yppersta tantversion, med Barbara Pym som uttolkare av de återhållna passionernas och de generat formella te- bjudningarnas subtila värld.

Ett led i den praktiska vänskapen var att Kalevi tillverkade mina dagböcker. De två första fick jag i gåva, resten för löjligen summor som på inget sätt motsvarade det arbete som lagts ner på dem.

"Pialle, ystävälemme ja rakkaallemme, ystävyden ja rakkauden kestävyydellä, Vuokko, Kalevi" står det på försättsbladet till en av dem: "Till Pia, vår vän och kära med vänskapens och kärlekens hållfasthet". Det är en stor svartmarmorerad praktvolym som innehåller bland annat Beckissomrarnas anteckningar.

Resten är kokett självbespeglning på högstämnd prosa. För det mesta händer ingenting utom att jag går omkring och nojar över mina känslor. Händer nånting missar jag de konkreta detaljerna. Jag reser utan att orka göra ordentliga anteckningar om vad jag ser. Jag träffar folk utan att orka skriva ned vad de säger (om det inte handlar om mig). I stället försöker jag alltid hoppa över det konkreta motivet direkt till temat (mitt känsloliv).

Jag slutade nästan skriva dagbok när jag träffade Miki och slutade helt strax efter att min första son föddes. Den handgripliga och vardagliga närheten i en familj förändrade min inre röst så att jag inte kände igen den eller kunde sätta den till pappers. Sen tog annat skrivande – litteraturkritik, akademisk text, journalistik – över all tid.

Under många år vågade jag inte ens röra vid mina dagböcker för de kändes så djupt genanta att det enda rätta verkade vara att förstöra dem. Men en riktig inbunden bok i halvfranskt band gör man sig inte av med hur lätt som helst. Numera är jag tolerantare, nästan sentimental, gentemot mitt unga jag, och har stor respekt för gediget hantverk (Kalevis).

En orsak till prosaeländet var de litterära influenser jag på den tiden utsatte mig för, inser jag när jag äntligen i mitt femtionde år vågar läsa dem. Jag skulle i dag ordinera mitt unga jag mycket mera Barbara Pym med humor, kärlek till uttrycksfull trivia och konkreta iakttagelser av värtaliga små detaljer hos folk hon träffar – och betydligt mindre Anaïs Nin, utgjuter om hennes egen sensibilitet och inkännande fantasier om folks känslor. Bara ibland, som på Beckomberga sjukhus och i Istanbul, har jag rentav blivit så intresserad av verkligheten att jag orkat skriva ner konkreta beskrivningar av den, på välsignat psykologisk rapportprosa.

I den andra Kalevi-dagboken, en födelsedagspresent 1982, inför min språkkurs i Turkiet, står det uppförande: "Voi luonnostella myös kirjeitä meille. Kalevi vaatii kaikki yksityiskohdat kirjallisesti. Mitä on privaattielämä ja salaisuudet?" – "Kan också användas för att skissa upp brev till oss. Kalevi vill ha alla detaljer skriftligt. Privatliv och hemligheter är strunt."

På den tiden var mina vänner och jag mycket öppenhjärtiga med varandra, och programmatiskt noga med att åtminstone låtsas redovisa särskilt det som kändes pinsamt.

JAG FOR TILL TURKIET SOM STIPENDIAT sommaren 1982. Jag hade föreläskat mig i turkiskans vokalharmoni, agglutination, participformer och gerundier och välkomnade tanken på att resa ut i det okända, frigöra mig från mitt beroende av Päivi och visa att jag dög till annat än att sköta ofarliga kroniker. Ju värre dess bättre, tänkte jag och så blev det. Eftersom Päivi vid det laget tillbringat några terminer i Thessaloniki för att lära sig grekiska, ville jag fullborda min bildning genom att lära mig något annat onödigt och opraktiskt språk. Jag hade funderat på arabiska, men arabistvännen Kalevi hade bestämt avrätt mig, eftersom nybörjarkursen var så besvärlig och råddig. Han hade läst en termin turkiska också och tyckte att turkiskaläroren var förtjusande.

Hösten 1981 hade jag alltså bänkat mig på Emine Naskalis nybörjarkurs, och med hjälp av en klassikerantologi för turkiska gymnasister, Lewis' Turkish Grammar och ett litet turkiskt-engelskt ficklexikon försökte vi angripa bitar ur den turkiska prosans ungdom. Sen fortsatte vi med att översätta Füzûns 70-talsnovella "Haraç", Rovet, till en blandning av finska (som Emine kunde någorlunda) och engelska (som hon kunde perfekt). Nybörjarturkiskan med Emine har alltid tätt sig för mig som det optimala språkstudiet. Den var en expedition rakt in i grammatikens labyrinter, där ingen tid spilldes på trivialiteter som vardagsvokabulär och småprat.

Först var vi ganska många på kursen, med det sedvanliga inslaget av kufar som frekventerade undervisningen i udda ämnen på den tiden. Till slut var bara den hårda kärnan av devota särplingar kvar. Jag blev också vän med Emine som berättade om det lilla stipendiet som utdelades av turkiska staten och lät förstå att hon gärna skulle rekommendera mig ifall jag ville söka det.

Konkurrensen var obefintlig eftersom det var knappt två år efter landets tredje militärkupp. Två stipendier var reserverade för Finland och vi var två sökande, jag och slavisten K som jag inte kände från förut.

LANDET STYRDES AV GENERAL Evren och hans junta, gatorna patrullerades av soldater, miliser, gendarmer och poliser, men jag och K hade kommit till Istanbul för att lära oss turkiska. Vi steg av planet utrustade med ett tresidors tattskrivet PM författat av föregående års stipendiat, där vi bland annat uppmanades att ha med oss minst 16 passfoton för all byråkrati som vi skulle ta oss igenom.

De första nya ord vi lärde oss på turkiskt territorium var *damga pulu* som betyder stämpelmärke. På vår långa och vindlande bana från myndighet till myndighet (lokalpolisen, undervisningsministeriet, skolans kansli, universitetets kansli, internatets kansli, ministeriet igen etc.) lämnade vi efter oss en strid ström av papper försedda med passfoton och stämpelmärken av olika valörer.

Jag var bra på grammatik och kunde några ordspråk så som "Her koyun kendi bacağında asılır", "Varje får hängs vid sitt eget ben". Det var förutom en fin passivkonstruktion både bildligt och bokstavligt sant, det kunde jag se i slakteriernas skyltfönster. "Aç ayı oynamaz", "En hungrig björn leker inte" – nekande aorist – var mera tveksamt, det såg man på de raggiga björnar som pliktskyldigt hoppade omkring på sina hussars kommando utanför porten till Topkapi-palatset. Sådana fraser var emellertid svåra att tillämpa på förhandenvarande praktikaliteter.

Överallt möttes vi av rökande enspråkigt turkiska funktionärer som ändå på något mystiskt sätt tycktes veta vart vi var på väg.

I olika väntrum träffade vi på andra lika förvirrade européer, sällade oss till dem och trampade på i växande skara.

TILL SLUT NÄDDE VI MÅLET. K och jag inkvarterades tillsammans med andra internationella stipendiater av kvinnligt kön i ett stort studentinternat, *Çemberlitaş Kız Öğrenci Yurdu* (Cemberlitas flickstudent-internat) beläget mitt i stadens turistiska hjärta Sultanahmet.

Porten vaktades av vresiga gubbar, besökare av något kön var inte välkomna. Man fick en säng på sovsal, hade man tur var den inte full-

satt. Förutom en handfull utlänningar bodde där turkiska studentskor, de flesta yngre än vi, som gick på sommarkurser.

Eftersom internatet sorterade under den statliga utbildningsmyndigheten hade ingen av de turkiska flickorna huvudduk. De klädde sig som vi, fast prydligare, men levde enligt en moralkod som vi bara kunde gissa konturerna av. De skulle vara inomhus 21.30, den som kom för sent stannade utanför och anmälan om försening gjordes till föräldrarna.

Turkiskornas ordningsregler och hemkomsttider gällde inte oss utlänningar. Vaktmästargubbarna betraktade oss som varelsor bortom gott och ont och bevärdigade oss knapast med en blick när vi kom och gick.

JAG BETRÅKTADE I BÖRJAN K MED stor misstänksamhet: "Svart nylonunderklänning under mörkblå trikåskjorta och blå omlottkjol, förtäta tantskor", skrev jag i min dagbok första dagen efter inflyttningen till sovsalen. Själv var jag mera åt etno chichället efter att ha ekiperat mig i Stockholm sommaren innan.

Jag vande mig snart vid K:s främmande stil och kom att tycka bra om hennes abrupta uppriktighet. Snart blev jag god vän med Christel från Västberlin, vars sätt att se på världen och sig själv liknade mitt. Vi hade ändlösa ringlande njutningsfullt ångestladdade samtal om våra respektive länder och familjer och barndomstruman, om världens besynnerlighet, böcker, filmer, patriarkatet och bekymmer över män.

K och jag delade sal med Sultan, Banu och Nilüfer. Sultan och Banu var frimodiga flickor och barnsligt roade av vår utrikiska konstighet. Sultan talade dessutom god engelska och var rolig att prata med.

Nilüfer var mera avvaktande och mestare på att klä av och på sig på ett smussligt sätt som aldrig visade en millimeter förbjuden hud. Hon kunde också dansa magdans, oblyg och suveränt förförisk i den rollen.

När flickornas kvitter överröstades av ett metalliskt skrällande i högtalarna där man kunde urskilja orden "Finlandiya ariyor!" ("Finland anro-

par!”) så gällde det att släppa allt och störta iväg till telefonhytterna i nedre botten innan portvakten tröttnat på att vänta och brutit det efterlängtnade samtalet hemifrån.

”Rummet fullt av flickor som lägger sig och stiger upp och sprayar deodorant och pratar och röker och lagat mat. Vattnet är avstängt i Block A.” skriver jag. Vattnet i Block A var för det mesta avstängt. Sultan och jag brukade ibland hämta vatten i en närbelägen moské, vilket var bara halvt förbjudet.

”Tänk att de här flickorna bor så här i flera år. Ständigt sysselsatta med att avlägsna hår från benen, plugga, läsa högt ur breven hemifrån för varandra, läsa fotoromaner, äta frukost.” (Dagboken 28.8)

Fotoromaner var romantiska serietidningar med foton och pratbubblor. Hårborttagningen var ett fascinerande kapitel, och omfattande. Den kunde ske med hjälp av en pasta som flickorna tillredde själva, av citronsaft och socker. Eller med hjälp av en kädliknande brun smet som breddes över de håriga partierna och sen rycktes bort med hjälp av en tygremsa. Det här var exotiskt för oss som kom från Finland, eftersom 70-talets kvinnofrigörelse och nordisk tradition sammantagna tillät mycket mera här på kroppen på den tiden än nu.

”Flickor som klär av och på sig i smyg, diskuterar matlagning och pojkvänner, rullar o rullar papiljotter – för vad? vem? de går ju aldrig ut – o. klär sig vackra o. pysselstädar, o. röker.

Stopp i toaletten, en kackerlacka i duschen.” (Dagboken 14.7)

I varje våning fanns badrum med duschkabiner, men åtminstone på somrarna användes de bara av internetets otaliga katter, som toalett eller bo för att föda ungar i.

Tvättade oss gjorde vi en gång i veckan i çamaşırhane, tvättstugan på nedre botten där det fanns varmvatten. Där stod skandinaviskorna och tyskorna nakna och exponerade sin kroppsbehandling medan turkiskorna i avsmak vände undan blicken och höll trosorna på när de tvättade sina

omsorgsfullt epilerade kroppar.

”I dag när jag kom hem från skolan upptäckte jag till min fasa att min madrass var borta. Det var alltså det de sa imorse i högtalaren; att madrassen tas från sängar som inte är snyggt bäddade.” (Dagboken 1.9)

Jag gick till expeditionen och bad att få min madrass tillbaka. Kanslisten väste nånting om *yabancı* (utlänning) och *dağmık* (ostädad, smutsig) men jag fick i alla fall madrassen tillbaka.

Sedesam familjeflicksbllygsel och extrem prydlighet var den ena sidan av de turkiska studentskornas habitus. Det fanns en baksida som engagerade städerskorna betydligt mindre än obäddade sängar: ”Flickornas toaletträning underlig. I dag skit på golvet. Varför lämnar de alltid sina mensbomullstussar framme? Varför spolar de inte ens de gånger det finns vatten? Och i ett av bäsen har nån smetat skit på väggen med fingrarna. Beckisstämningar.” (Dagboken 1.9)

EN KVÄLL STOD K, SULTAN OCH jag på balkongen med utsikt mot Marmarasjön, där fartyg vid fartyg låg för ankar, som om de suttit fast i spegelblank gelé.

”K frågar om någon nånsin hoppat – räcket är mycket lågt. Nej, ing-

en, men en gång var det en flicka 'very beautiful, we call her the Ava Gardner of Çembelitaş', hon hade tagit någotslags piller och husmor hade ringt till föräldrarna, mamman hade kommit från Ankara för att hämta hem henne. Det var för att hon var tvilling och pappan älskade hennes bror mera än henne.” (Dagboken 12.7)

Vi började lägga märke till en kort mörk flicka som strök omkring i korridorerna, hennes blick var borrande och frånvarande på samma gång och ganska ofta riktad mot oss utlänningar. Hon ansågs ”schizofren”, upplyste vår interpret Sultan.

”Kalabalik vid dörren, schizofrena flickan hade fått anfall och fraktades från sjukhus till sjukhus, upphetsning. Hade stått på 4 våningens balkong och gastat 'evlenmek istiyorun' (Jag vill gifta mig!) och att ingen vill ha henne p.g.a. henne ansikte (acneärr på kinderna).” (Dagboken 23.8)

CHRISTEL SOM KUNDE TURKISKA mycket bättre än jag och K blev vän med en flicka på sin sovsal som berättade om folk som gömde förbjuden litteratur i toaletternas vattenbehållare under polisrazziorna på vintern.

Hos en del av flickorna fanns ett djupt vuxet allvar som vi inte förstod. Det var inte bara patriarkatet som åt deras själar, utan också militärdiktaturen. Man kunde nästan se taket på rannsakningsfängelset vid Sultanahmet från deras balkong, påpekade Christels väninna en kväll. Hon hade varit där och hälsat på sin bror som satt inne för att han var vänsteraktivist, sa hon kort med en försiktig blick omkring sig och det inbjöd inte till frågor.

En av katterna låg för döden i några dagar i en av duschkabiner på vår våning, en annan fick ungar. En av kattungarna föll en våning ner genom springan mellan trappa och vägg och blev blind. Tappert försökte den hänga efter sina syskon och sin allt mera iskallt avvisande mamma, medan flickornas ojande men nyckfulla omsorger höll den vid liv under några plågsamma veckor. Christel och jag hade gemensamma mar-

drömmar om att göra slut på dess vilna pina men vi vågade inte.

Om yurdun var ful alltigenom, var dess närmaste omgivning å andra sidan bedövande vacker. En tidig söndagsmorgon gick jag ut för att köpa dricksvatten, bakfull efter en lång kväll av uselt turkiskt rödvin på någon av de närbelägna turistrestaurangerna. Jag råkade av en slump – kanske för att komma undan några suspekta hundar eller arga gubbar som strök omkring på Hippodromen – gå in på Blåa Moskéns gård. Tidigare när jag gått in för att titta på de blå kaklen hade jag bara följt strömmen av besökare in genom en sidoringång, direkt in i salen som luktade fotsvampigt omklädningsrum av alla mattor i decennier gnidna av svettiga strumpfötter. Nu vacklade jag in genom en annan port till innergården, konfronterades oförberedd och svag med arkitektens idé om form och de sex minareternas symmetri och brast i gråt.

När det var för hett – för det mesta – fanns det svalka i den underjordiska cisternen vid Yerebatan Caddesi precis intill ett av våra sunkiga stamhak, Sultan Pub. På grund av militärregimen led turismen av permanent lågsång, så trängsel var det aldrig ens vid de populäraste sevärdheterna. Inte kostade det mycket heller.

Cisternen var bara en enorm och sparsamt upplyst underjordisk hall med en ruttan träbrygga vid ingången och 336 pelare med korintiskt eller doriskt kapital som speglade sig i mörkt vatten. Jag begrundade pellaraderna som förlorade sig i dunklet och inandades doften av våt sten. Min upplevelse var intensivt privat, som om den här platsen varit bortglömd i sekler i väntan på att jag skulle behöva den. Det var en berusande illusion, av överpersonlig ynnest eller slumpmässig utvaldhet.

Jag kände det samma som en av de amerikanska konstnärerna i Nathaniel Hawthornes *The Marble Faun* inför Colosseum i Rom, den som säger: ”Vilken konstig tanke, att Colosseum i själva verket byggdes för oss, och inte har kommit till sin fulla rätt förrän tvåusen år efter att det blev färdigt!”

Cisternen skymtar i den tidiga James Bond-filmen *From Russia with*

Love, där man kan se den i dess fina förfall. Bara några år efter att jag läst platsen komma till sin fulla rätt som en del av mitt mentala landskap ingrep turistministeriet, tömde cisternen på 50 000 ton vatten och gytta och försåg den med broar så man kan promenera kors och tvärs genom den i kulört strålkastarljus till toner av Wagner.

Då upptäcktes två jättelika medusahuvuden från romersk tid, det ena uppochnervant, det andra lagt på sida, som utgör basen för två av pelarna och nu kan beskådas av vem som helst. Varför de finns där och varifrån de kommer vet man inte, sannolikt användes de av dem som byggde cisternen åt kejsarna Konstatinus och Justinianus på 500-talet bara för att de råkade ligga någonstans i närheten och skräpa.

ETT ANNAT STÄLLE DÄR VI SÖKTE esvalkan var Hagia Sofia-kyrkan, ombyggd till museum efter några seklers degradering till moské. Fast vi kallade den Ayasofya på turkiska. Jag brukade sticka mig in där ungefär lika frekvent som jag i min helsingforsiska vardag går till Kampens K-market. Till den tvångsmässigt blaserade hållning som jag odlade på den tiden hörde att låtsas lika oberörd under Ayasofyas kupol som i en helsingforsisk shoppinggalleria. Långt efteråt försöker jag tolka minnet av det jag då upplevde genom ett raster av ord, en text av 500-tals-historikern Procopius från Cesarea:

”Kupolen (tholos) förefaller, på grund av valvkonstruktionens konstfärdiga lärhet, inte att vila på fast grund utan ser ut att sväva över det underliggande utrymmet som om den hängde från himlen i legendens gyllene kedja. Alla dessa delar, överraskande fasta vid varandra i luften, vilande bara mot det som ligger närmast intill, utgör en beundransvärt harmonisk helhet, som åskådarna under massan inte länge betraktar emedan varje individuell del drar blicken till sig. ... Den som där inträder för att tillbedja Gud inser att det inte är genom mänsklig styrka eller skicklighet som detta verk fullbordats utan genom Hans nåd; sinnet upplyftes för att möta Gud i förvisningen att han inte kan vara långt

borta, utan tvärtom särskilt mäste älska denna utvalda plats; och så sker inte bara när man ser detta för första gången, utan det gör alltid ett lika stort intryck, som om man aldrig förut skådat det.”

DET VAR INTE GUD JAG TYCKTE mig möta därinne i Hagia Sofia. De sysslösa unga män som lurpassade bakom porfyrelarna för att erbjuda sina tjänster som matthandlare/guide/tillfällig pojkvän skakade jag också av mig med den rutinerade oförsämdhet som jag lagt mig till med efter mina första ensamma promenader i staden. Egentligen fungerade de som betryggande garantier för det profanas primat, en viktig beståndsdel i min dåvarande världsbild.

Vad hade hänt om jag tillät mig att vägledas av Paulus Silentiarius beskrivning av interiörens detaljer, skriven som inledningsode för en hovlig ceremoni julaftonen 563? Skulle dess hexametriska blandning av disciplin och yra ha verkat lugnande och avtrubbande eller skulle den ha ryckt med mig så att jag tappade fotfästet? I dag kan jag utan att rodna läsa dess skönskrift som bokstavssanning, men det hade jag nog inte kunnat då:

”Vem ska besjunga den mångfald av marmor som golvet är lagt av, hylla den leende betesmark tecknad på högresta väggar, huggen i marmor till hisnande vidder av skönhet i kyrkan. Tärda av järnets metalliska tänder, en grön från Karystos, och från den Frygiska bergskedjan kommer en rodnande skär som blandats med stråk utav vitt, eller lyser med djupröda blommor, stundtals med örter av silver. Se stjärnbeströdd glansig porfyr som vaggats i fullastad flodbåt på Nilflodens gungande höfter.

Här kan man skåda smaragdgröna arter av marmor från Sparta, blänkande stenar med vågiga ådror och tvärdragna streck i blodrött och askgrått som formats av verktyg i Iassiska bergen. Stenen som kommer från Lydiska bukten har klarröda strimor. Somliga arter ses glittra som krokusens gyllene blomma,

närda av Libyens sol över morernas yppiga klippor. Kelternas branter har frambragt ett överflöd utav kristaller: mjölkdroppar spridda på svartglansig hud i en gryende dager.

Där skiner påkostad onyx som guldenomlyst utav ljuset. Marmorn från Atrax platåer kan skimra smaragdlikt av havsgrönt eller som blåklint i gräset med fläckar av nervirvld nysnö. Ljuva kontraster förenas i sällhet på mörkblanka ytor.”

(Översatt från den engelska prosa-översättningen till svenska av Annina Enckell som återgett texten dess ursprungliga hexametriska form.)

NÄR JAG VAR 24 HADE JAG NATURLIGTVIS INTE LÄST VARE SIG PROCOPIUS ELLER PAULUS SILENTIARIUS. Jag trodde att man upplevde saker mera autentiskt om man inte visste så mycket om dem på förhand, vilket fick mig att resa opåläst och halvblind till allehanda intressanta platser i min ungdom.

Men cisternens mörker och Ayasofyas massiva lätthet och resning lade sig över mig utan att beakta min okunnighet, min bristande andliga fostran och mitt usla humör. Jag var helt ovan vid att tala om eller tänka på min själ, i motsats till mina känslor och mina problem som jag kunde analysera i det oändliga. Jag var mycket misstänksam mot skönhet. Den ovana rörelse som ägde rum i min mentala värld hade emellertid något med både själ och skönhet att göra.

Dagboken innehåller emellertid inga beskrivningar av exaltation eller estetisk upphetsning. Vi talade heller aldrig om skönheten den där sommaren i Istanbul för vi hade inte ord för den. Det skulle ha varit lika pinsamt som att tala om tro. Christel och jag studerade på den tiden socialvetenskaper respektive journalistik.

JAG MINNS ETT ILLUSTRERAT BREV till någon där jag försöker förklara den arkitektoniska skillnaden mellan kyrkor (på höjden) och moskéer (på bredden). Jag föredrog den senare modellen, sensuell i sin ruvande massivitet.

Joseph Brodsky var i Istanbul två år efter K, Christel och mig, och han uttrycker sin avsky för staden – dess historia, damm, byggnader, bilar och människor – i frustande väl-lustig prosa.

Moskéerna han sett i Samarkand och Buchara är vackra, men moské-

erna i Istanbul är ”den segrande islam”, ”jättepaddor i frusen sten som hukar på marken”. Minareterna liknar luftvärnsbatterier, de ihåliga domerna påminner om kastrullock som skall bevara innehållet snarare än rikta blickarna uppåt. ”Åh, detta komplex! Av tält! Av att utbreda sig på marken! Av namaz”, kiknar han i essän Flykten från Bysans.

Hagia Sofia avskyr han med särskild frenesi, eftersom dess ”undersåtsiga storhet” slog an tonen för moskéernas ”markfamnande, padd- och krabbliknande konstruktioner” – moskéerna i Istanbul är enligt Brodsky det logiska slutet på Bysans arkitektoniska norm, satt av Hagia Sofia. Och Hagia Sofia är inte ens en romersk skapelse, utan en österländsk, närmare bestämt sassanidisk produkt, påpekar han.

När Brodsky ”en vanlig het, dammig, svettande sommardag” går in i Hagia Sofia, lägger han inte märke till domens hisnande lätthet, stenarternas färgprakt eller de restaurerade mosaikerna, utan till de stora fula runda sköldar som hängdes upp där på 1800-talet när kyrkan användes som moské, och fick hänga kvar när Atatürk gjorde om den till museum. Snabbt blir han medveten också om något annat och värre, ”ett slags slipprighet: katedralen svettas. Inte bara golvet utan väggarnas marmor. Stenen svettas.” Han frågar efter orsaken, får höra att det beror på den snabba temperaturstegringen, men är övertygad om att det i själva verket beror på hans närvaro och går därifrån. Man ser hans skugga släpa efter honom, envist häftad vid de dammiga skorna.

BRODSKY SKRIVER SOM OM ISTANBUL och dess bysantinska historia handlade om honom och hans smärta i landsflykten. Måtlös egocentricitet hör emellertid inte bara det betydande konstnärskapet utan också

ungdomen till. För mig handlade Istanbul och dess ofattbara kulturskatter om mig, mina behov och min inre värld av oartikulerade motsägelser och extremlägen.

Jag dyrkade det kaotiskt vårdslösa, överflödet av historia som ingen myndighet hade tid att K-märka, skydda och avgiftsbelägga. Jag kände mig trygg och bekräftad bland den barbariska praktiken som skymtade överallt mellan gula taxibilar, gulröda Ikarusbuskar av ungersk tillverkning och de gamla amerikanska jättebilar som konverterats till uppsamlingstaxi.

Jag är glad att medusahuvudena i basilikacisternen nu har grävts fram ur slammets, men som konsthistorikern Christopher Woodward konstaterar i sin bok *In Ruins*, är arkeologers och ruinälskares intressen inte helt förenliga. Arkeologen försöker härleda de saknade bitarnas beskaffenhet av dem som finns kvar och rekonstruera det som gått förlorat. En vanlig människa kan hänföras av fragment och använda dem efter behag för att möblera sin egen inre värld med. Hennes upplevelse av autenticitet är inte historiskt underbyggd utan poetisk och rymmer allehanda avlagringar och utväxter: ”Förmodligen kan ingen ruin egga besökarens fantasi, om inte den på ett levande och dynamiskt sätt står i dialog med naturens krafter.”

I 1980-talets Istanbul var det dessvärre inte bara naturkrafterna utan också en vildvuxen mänsklig företagsamhet som förde dialog med forn-lämningarna. Förstörelsen var hemska om ingen kan påstå att den skulle ha saknat dynamik. I det som fanns kvar av de mäktiga stadsmurarna efter att turkarna dragit sina infartsleder och en järnväg genom dem pågick ett intensivt liv. I resterna av Theodosius II:s stolta bygge bodde utelligare och tillfällighetsinvånare av olika slag, bland andra ett helt familjeläger där fruarna stod och stekte gözleme över öppen eld och vänligt bjöd mig att delta i måltiden.

Det pågick en hänsynslös återvinning där gamla kulturskatter obekymrat byggdes in i ny vardagsarkitektur med kort livscykel. Ett bostadshus i de anspråkslösa kvarteren bakom Blå Moskén hade rivits, och

avslöjat en stor bit av det bysantinska rikets fästningsmur mot Marmarasjön. Högt uppe mot de bruna teglen från 400-talet avtecknade sig resterna av ett modernt badrum; en bit blåmålad vägg, några vita kakelplattor och en lavaor.

Romantikens poeter och konstnärer älskade Colosseum övervuxet av gräs, belamrat med kors upprest över kristna martyrer och bebott av zigenare. Ingen enda författare eller målare har inspirerats av Colosseum efter utgrävningarna 1870, påstår Woodward, om man inte räknar den misslyckade målaren Hitler: ”Han attraherades av stenbyggets hållbarhet och av den fysiskt bevarade manifestationen av kejsarens ambitioner; ruinälskaren däremot tilltalas av tecknen på förvandling och sårbarhet.”

Konstnärer tycker om ruiner, diktatorer tycker om monument, skriver Woodward. Vi som läser honom identifierar oss naturligtvis med konstnärerna, eftersom vi vill tänka att de, inte diktatorerna, ger uttryck för våra privata fantasier, vår känsla av förgänglighet och längtan efter tidlös överpersonlig tröst. ”Det är lätt att älska fragment / som har varit på väg länge. / Inskriptioner på kyrkklockor / och ordspråk tvärs över helgon / och flertusenåriga frön”, skriver Tomas Tranströmer. Än lättare att älska fragment som verkar ha varit på väg länge till just mig.

I Istanbul fanns så mycket förfallen prakt som ingen tycktes bry sig om att jag kunde ”ha den som egen” så som barn adopterar grannens hund bara för att den ser ensam och lessen ut.

INTELL ORDU CADDESI, EN AV DE stora gatorna västerut från Sultanahmet mot trafikhelvetet i rondellen i Aksaray låg resterna av Theodosius Forum, stora block av sönderslagna marmorpelare med påfågellägonmotiv. De användes som bänkar och picknickbord av araberna som flockades där på grund av en rad arabiska resebyråer precis intill. ”*Pis anaplar*”, ”smutsiga araber” var en av de tidiga turkiska fraser i naturligt bruk som jag lärde mig – araberna var inte hemska populära bland de urbant hemortsstolta och sekula-

riserade istanbulborna, fast de shop-pade duktigt. De var stora kunder i basaren som inte låg långt därifrån. Kvinnorna i svart chador köpte också sexiga underkläder i de fina butikerna vid Taksim på andra sidan Galatabron i den nyare delen av Istanbul.

En utfärd till Kariye-kyrkan intill Theodosius stadsmur nära Edirneporten var skakande på flera sätt. I bussen trängdes man i en svettig upphetsad massa av turkar som var mera intresserade av våra kroppar än av de plånböcker och väskor vi aldrig kom på tanken att bekymra oss för. Framme väntade mosaikerna och freskerna i bysantisk renässansstil från 1300-talet: Kristus Pantokrator och Jungfru Maria sublimt oberörda av allt tjafs men också häftiga scener ur Bibeln, Jesus med ledig uppsyn i färd med att förvandla vatten till vin och bota sjuka, apostlar och martyrer med mänskliga livfulla anletsdrag.

”Om renässansen innebar ett återupplivande, var det återupplivandet av en planta som i tysthet vuxit i annan jord och Kariye är denna plantas sista blomning i dess egen bysantinska jordmån”, skrev H.G. Dwight 1915 i *Constantinople Old and New*. Det visste Christel och jag inget om när vi vacklade omkring där svimfärdiga av allt vi saknade ord för.

Alldeles intill Kariye låg resterna av Konstantinus Porfyrogenitus palats, byggt på 1300-talet, under seklerna därefter använt som menageri, tegelfabrik och judiskt fattigsjukhus. För oss att se fanns bara en bit av en fasad och en enorm muromgärdad gräsplan som såg ut att användas som fotbollsplan av kvarterets småpojkar. Innanför ruinfasaden stod också ett litet egnahemshus. Frun i huset erbjöd sig vänligt att ta emot en slant när man släntrade omkring där, hon ”höll ett öga på stället”, så hon och blinkade tve tydligt.

Den underliga sinnesstämning

som drabbade många av oss den sommaren berodde kanske på att vi led av en bysantinsk-orientalisk variant av Stendhals syndrom.

”... jag hade nått till en punkt av upphetsning där man möter de himmelska förnimmelserna givna av de sköna konsterna och passionerade känslor. (Jag kände) en rusning av hjärtat, en sådan som man i Berlin kallar nerver: livet inom mig hade upphört, jag gick med en ängslan att falla”, skriver Stendhal i sin beskrivning av sin grand tour i Italien, i Rome, Naples et Florence 1817.

Syndromet diagnostiserades och döptes på 1980-talet av den italienska psykiatern Graziella Magherini med mångårig erfarenhet av turister som flippat ut på konstresa i Florens. Hon framkastar tanken att renässanskonsten med sin harmoni och betoning av centralperspektivet utgör en särskild psykisk hälsorisk för personer med starka oförlösta inre konflikter.

Stendhals syndrom kan också yttra sig som somatiska besvär. K drabbades av gastrit. Jag led visserligen av utdragen bronkitis men annars kände jag mig robustare än på länge.

Bysantinsk arkitektur, fresker och mosaiker kombinerade med ottomansk ornamentik och ett överflöd av marmor från svunna storsivilisationer utslängd var som helst i ens väg kan också ha en mycket stark effekt. Och oförlösta inre konflikter hade vi gott om. Men i motsats till Magherinis patienter som drabbades av skuld och vända inför renässansens renhet och stabilitet, insöp jag den kaotiska praktiken som en i slutändan livgivande hästkur. För en gångs skull gick jag utan ”en ängslan att falla”.

”G vrider sina händer på ett sätt som tyder på trasiga nerver – hennes vackra smala starka fingrar som frenetiskt plockar sönder brödet under frukosten”, noterade jag utan större medkänsla i dagboken när vår holländska kurskamrat Gerda började bete sig besvärligt. Situationen utvecklades till ett väninnetriangelndrama och slutade med att Christel och jag reste iväg utan henne på en exkursion till Kappadokien för att titta på konstiga stenformationer och underjordiska kyrkor. Där fick hon sitta

ensam i yurdun med sin rusning av hjärtat och sina nerver.

SEN ÅTERVÄNDE VI HEM TILL DEN hemska yurdun. Ayasofya, Blå Moskén, cisternen och de storslagna resterna av Theodosius II:s bysantiska havsmur med Bukoleonpalatsets ruiner ett stenkast utanför vår välbevakade port förlamade oss så att vi inte förmådde flytta därifrån. Åtminstone K, Christel och jag hade alldeles väl haft råd att flytta till något av de otaliga billiga hotellen i stan, få eget rum och (lite mera) varmvatten. I stället segade vi på i yurdun, irriterade, sömnlösa och smutsiga.

Fyra dagar i veckan promenerade vi i tjockt avgasdis längs den bullrande Divan Yolu förbi basaren, slank in på en sidogata intill Istanbul-universitetets ståtliga port och sökte oss till adressen Kirali Mescit Sokak 31 (Lilla hyrmoskégatan), längs smågator kantade av svårt förfallna ottomanska villor med burspråk och trasiga rester av haremsgaller för fönstren.

Skolan intar en mera undanskymd plats i mitt minne. Istanbul universiteti Yabancı Diller Okulu, Istanbul-universitetets skola för främmande språk var just det – en språkskola för turkar som studerade främmande språk. Sommarkurserna i turkiska för utlänningar var ett sätt för lärarna att turvis tjäna undan någotslags veckolångt sommarpensum av jobbet, en kommendering som de flesta tog mycket lätt på. Veckosluten bestod av muslimernas fredag, judarnas lördag och de kristnas söndag.

Nybörjarkursen var för lätt för oss, och dominerades av skrikande mörka ynglingar. De hade flytt från politiskt omöjliga kombinationer av etnicitet, nationalitet och religion, från Syrien, Iran, Irak och Palestina till Turkiet som trots militärdiktatur och ekonomisk stagnation representerade en form av frihet och välstånd. En del av dem var inte vana vid det latinska alfabetet, alla hade orubbligt

gott självförtroende och ingen kom på tanken att markera och vänta på muntur när en kvinna talade.

På fortsättningskursen gick mest européer som studerade turkiska som huvudämne hemma vid sina universitet eller talade språket med invandrarevänner. Där fanns Eva från Krakow, en bildskön turkolog som med tårar i ögonen berättade om sin en månad gamla baby som hon åkt ifrån för den unika chansen att studera ”i väst” några månader. Där fanns en medelålders norrman som chockerade oss genom att gå hand i hand på gatan med den sötaste av en grupp purunga italienskor fast vi visste att han hade familj hemma i Norge. Så fanns där några jugoslaviskor, tuffa och självsäkra, med en intonation som lät hänfullt förtrytsam vad de än talade om och på vilket språk. Fortsättningskursen var emellertid för avancerad för K och mig fast våra grammatikkunskaper tack vare Emines undervisning på Kyrkogatan hemma i Helsingfors var solida.

Christel, K och jag lyckades med mildt våld klämma in oss på en månads lång specialkurs för lärare från Västberlin som betraktade oss med illa dold avsmak. Där lärde jag mig både turkiska och tyska. Efter det var det bara att sälla sig till den bökiga nybörjarkursen igen.

DEN MAJESTÄTISKA OMGIVNINGEN på Sultanahmet var också skådeplats för en massa triviala transaktioner. Matthandel och droghandel, souvenirkømmers, romanser, fri sex utanför den hårt reglerade lokala könsökonomi.

K och jag var dåliga på att hantera det här. Vi avvisade alla inviter med samma rabiata raseri, vare sig de var vänliga eller rätt oförsämda.

”Ofredande man på gatan när vi skriker åt honom och gör grovt avvisande åtbörder: Please speak more slowly, I don't know English so well.” (Dagboken 13.9)

Jag har också antecknat en raggingsreplik som jag tyckte var särskilt egendomlig: ”What is your knowledge about Turkish telecommunications?”

All den rikliga uppmärksamhet som männen på gatan gav oss tolkade vi som regelrätta trakasserier, och vi skulle emfatiskt ha instämt i Brodskys oförsämdheter om turkarna (och parkanläggningarna):

”Asiens dammiga katastrof. Grön bara på Profetens fana. Här växer ingenting annat än mustascher. En svartögd täckt-med-skäggstubb-redan-före-kvällsmaten del av världen. Brasglöden släckt med urin. Den där stanken! En blandning av dålig tobak och svettig tvål och underkläder lindade runt länderna som en annan turban. Rasism? Men är det inte bara en form av misantropi?”

TROTS MIN MISANTROPI VAR JAG emellertid inte oemottaglig för de turkiska männens stil. Brodsky hade helt fel om lukten, nästan ingen luktade illa i denna stad med sin ständiga vattenbrist. Folk tvättade sig vid moskéernas kranar och hemma efter det schema som vattenransoneringen tillät. Dessutom skvättes citrondoftande eau de cologne omkring vid varje tänkbart tillfälle.

Till machismon hörde en fåfänga som lika gärna kan kallas skön konst, en välkläddhet som trotsade ekonomiska realiteter. Bara den räddningslöst utblottade hade inte råd med barberare, skoputsning och en ask lång Marlborough att ha i bröstfickan. Det sistnämnda var en trofé i ett land med stränga importrestriktioner, och flickorna tiggde och knyckte hela tiden cigaretter av Christel, inte för att röka själva utan för att ge i present åt sina pojkvänner och storbröder.

PROBLEMET VAR ATT PÅ SULTANAHMET fanns, förutom de fåtaliga turisterna, bara män. (Flick-

orna från yurdun höll sig nogsamt borta därifrån, eftersom det var ett syndens näste.)

Män på väg till jobbet vid domstolen vid Hippodromen, män som hade vägarna förbi i andra ärenden, och alla de som slog dank där och försökte ragga turister till sin kusins mattbutik, till engelskaövningar och annat roligt.

Hade vi blivit inhysta någon annanstans i Istanbul, till exempel i den jättelika Atatürk-studentkasernen i en avlägsen förort, eller nästanstans där omgivningen bestått av sakliga bostadskvarter hade vi kommit lättare undan. På Sultanahmet uppfattade folk oss som den sista svansen av the hippie trail, den ström av västerländska ungdomar som via Istanbul sökt sig österut. En av restaurangerna hette Pudding Shop och hade ännu kvar lite av glansen från sina fornstora dar. Den frekventerades av unga västerländska ryggsäcksturister på väg till Indien och Nepal. Vi brukade sitta där och dricka nescafé, medan Christel berättade för mig om det mondäna Västberlin, dess kvinno-grupper, gatukravaller, subkulturer och filmutbud.

Ibland åkte vi över Galatabron till Pera och Beyoğlu med konsulten och shoppingkvarteren vid Istiklal Caddesi. Där präglades gatubilden av det sena ottomanimperiets modernisering och europavurm, där fanns palatsen uppförda av europeiska köpmän och de brittiska, franska, amerikanska och svenska konsulatet i sina vackra trädgårdar. Där fanns de armeniska och katolska kyrkorna. Där var det ingen som brydde sig om oss, man fick glo i skyltfönstren i fred, sticka sig in på kafé Inci och glufs i sig en portion profiterol (bakverk serverat med nästan svart chokladsås) eller gå på kinesrestaurang. Filmutbudet var inte så hävt, eftersom en stor del av stadens biografier tvingats stänga efter militärkuppen, men en gång såg vi Grease

dubbad till turkiska.

Vi blev också tillsammans med resten av klassen bjudna på te hemma hos en av lärarna, en underbart vacker och trevlig kvinna som hette Nazan Aksoy och bodde i en vacker lägenhet i Besiktas med utsikt över Bosporen. Där fanns en massa välutbildade turkiska medelklassmänniskor med helt annan habitus än Sultanahmets ivriga halv värld men de var naturligtvis inte ett dugg intresserade av oss.

KS BREVVÄXLING VAR OMFATTANDE eftersom hon hade en pojkvän hemma i Finland som skickade brev till henne på alla upptänkliga sätt. En gång lyckades han skicka ett med utrikesministeriets kurirpost till finska konsulatet vid Taksim. Jag satt och läste gamla nummer av Helsingin Sanomat medan K fyllde i alla nödvändiga handlingar för att lösa ut sitt brev. Nästa dag frågade jag om det stätt nånting av särskild vikt i det. ”16 sidor analys av hans egna felaktiga attityder”, sa hon dovt.

Innan sommaren var slut hade K förälskat sig i en landsflyktig iranier som vi träffade när vi försökte övertala den håglösa tanten på Poste Restante i Sirkeci att använda sin alfabetiska fantasi för att leta efter borttappade brev.

När min mamma hälsade på mig en vecka bodde hon på hotell Konak mitt emot amerikanska konsulatet i Pera. Utanför konsulatet stod, dag efter dag, en enorm kö av flyktingar från Ayatollah Khomeinis Iran som sökte visum för att resa till USA. En grupp iranier, en onkel och tre pojkar i de sena tonåren, bodde på Konak och hade gjort det i några månader redan. Pojkarna hade anletsdrag som antika gudastatyer och mörka djupa ögon matta av leda. De slog dank i lobbyn hela dagarna medan den äldre farbrodern höll platsen i kön. För alla som orkade lyssna, inklusive mig och mamma, klagade de

på perfekt engelska över sin förspillda ungdom, sina avbrutna universitetsstudier, sin saknad efter familjemedlemmar som blivit kvar i Teheran och sin förtvivlade längtan efter att komma iväg till ett nytt liv i USA.

Tillsammans med mamma och ett medelålders par från Finland som bodde på samma hotell gick jag på familjematiné med smäktande arabeskpö i en närbelägen teträdgård. En kväll åt vi en pide – turkisk pizza – på en trevlig liten sylta där två hjärtliga medelålders prostituerade underhöll oss med magdans och sång och deras kunder bjöd oss på raki.

Mamma blev också livligt uppvaktad av herrar på gatan men i motsats till mig kunde hon avvisa deras inviter på ett belevat och vänligt sätt som efterlämnade en trevlig känsla hos båda parter.

NATURLIGTVIS BETEDDE VI OSS hela tiden oförsiktigt, likgiltigt, omedvetet utmanande.

Fem år senare, efter en rundresa i östra Turkiet tillsammans med Christel, berättade jag för en turkisk väninna, författaren Buket Uzuner som är uppvuxen i en tjänstemannafamilj i Ankara, om sommaren i Istanbul och våra turkiska resor.

Hon blev både förfärad och indignerad och påpekade att vi sett och gjort saker som ingen turkiska skulle kunna göra ostraffad. Hon skulle aldrig som ung ogift kvinna ha drömt om att promenera omkring i de stadsdelar vi ogenerat frekventerade i Istanbul, resa genom landet tillsammans med en turkisk väninna, ta in på skumma små hotell i landsortsstäder.

När Christel och jag på vår Kapadokienturné den där första sommaren anlände till Antalya sent på kvällen tog vi in på ett anspråklöst hotell nära busstationen. Vi fick ett rum med en vägg av knotttrigt halvgenomskinligt glas, och under natten paraderade hotellets övriga gäster

utanför iklädda bara minimala kalsonger. Syftet var oklart men ingen var hotfull.

En detalj som vi missat var att hotell, restauranger och andra offentliga platser som inte bar skylten "aile oteli" eller "aile salonu" var avsedda bara för män. "Aile" betyder familj och kvinnor som inte ordnade in sig i den kategorin fick skylta sig själva.

När vi låg på stranden lade sig männen i ring runt oss och väste.

JAG HAR ANTECKNAT EN full historia som berättades av Iris, en av tyskorna i yurdun:

"Hon träffar en turkisk flicka som hon känner och hennes turkiska pojkvän. De bjuder med henne på middag med en turkisk vän, som efter middagen erbjuder sig att köra hem Iris. I stället kör han nånstans och försöker våldta henne, hotar, är aggressiv, hon pratar och lyckas övertala honom att köra henne tillbaka till de andra.

Efteråt förklarar den turkiska flickan att han frågat henne om hon känner nån trevlig flicka, för han var bara på genomresa i Istanbul och ville inte gå till prostituerade." (Dagboken 8.8.)

Vi var ändå inte rädda när vi rörde oss på stan. Vår föreställning att vi var oberörbara var bara delvis en övermodig illusion – militärregimen gav polisen fria händer att vaka också över medborgarnas sedlighet på allmän plats.

Turkiska ungdomar som hänglade i en park i Istanbul kunde bli tagna av polisen, släpade till närmaste po-

lisstation, misshandlade och våldtagna oberoende av kön. Unga turkiska män visste det här mycket väl. Alltså hänglades det inte på offentlig plats. (Det här förklarades för mig långt senare när jag lärt mig mera turkiska och folkvett).

Att K:s iranska pojkvän jobbade som nattportier på ett av hotellen vid Sultanahmet gjorde inte saken lättare för dem eftersom det förekom nattliga "passkontroller" på hotellrum dit någon dumdristig turk följt med en tillfällig bekantskap utan tillbörliga mutor åt alla håll. Pojkvännens predikament var särskilt farligt eftersom hans legala status var lite oklar. K tolkade hans försiktighet som kärlekslöshet.

EFTERÅT SKÄMS JAG ÖVER HUR LITET jag orkat ta reda på om den politiska situationen i landet innan jag reste dit och hur stereotyp och solipsistiskt jag tolkade det jag upplevde.

Som Brodsky när han avfärdar det avvaktande spela-död-lugn som militärkuppen försatt samhället och eko-

nomini som "en föga avundsvärd tredje klassens nutid hos ett folk som är arbetsamt men skövlat av intensiteten i den lokala historien". Han kunde lika gärna ha talat om sig själv eller det land han tvingats lämna (och det var han medveten om, det framgår också i hans text). Att förvandla en hel stad, ett land, ett folk till sitt jagobjekt är ett sätt att skriva reseskildringar – ett av de mest produktiva.

"Jag tyckte alltid att Istanbul var en så erotisk stad", säger Päivi, trogen sin optimistiska natur. Hon och jag reste dit tillsammans några gånger senare på 80-talet efter min första sommar. På sätt och vis har hon rätt, fast det låter som orientalism. I kulturer med hård sexualmoral kan förtvivlan och begär förtätas i en blandning så stark att man känner den vid varje andetag. Den är farlig och svår att motstå.

De män som gjorde seriösa försök att stöta på oss måste alltså ha gjort det i förtvivlans mod, ifall de inte hörde till de få lyckliga som hade en hygglig matthandlarebror med ungarlägenhet ("vårt mattlager") i grannkvarteren.

Under senare resor lärde jag mig att en del av dem jag snäste åt antagligen inte alls var cyniska våldtäktsmän utan trevliga väluppföstrade pojkar som arbetade hårt för att skaffa kunder åt sina släktingar i turistbranschen. De ville bara bjuda oss på te och tala lite engelska och se om nånting trevligt kunde hända mot alla odds. Deras intresse för de erotiska fördelar som kunde aktualiseras vid sidan om affärerna var inte moraliskt förkastligt bara för att det visades öppet och entusiastiskt. Och

man kunde lära sig mycket intressant om telekommunikationer, matthandel, dammbyggen i Kurdistan och turkiskt vardagsliv av dem.

De som inte var enbart trevliga familjepojkar var antingen civilklädda poliser som skulle hålla reda på drogkommersen i området, eller såna som ville bedriva den, men vi var snälla renlevnadsflickor som inte ens kom att tänka på sånt.

HÅ NGLA = D Ö D E N , politik=döden – på samma sätt som diset av avgaser och luftfuktighet förvred de här ekvationerna perspektivet på ett sätt som jag inte alls lyckades bemästra den första sommaren.

En gång promenerade jag i misstag förbi konstaplarna som vaktade den avspärrade gatstumpen bakom synagogan nära Galatatornet, rakt in på gatan med den officiella bordellen. De prostituerade såg trötta och vardagliga ut, alldeles lika de husmödrar som vallade barn och tvättade trottoaren utanför sina hus i kvarteren intill universitetet. Vid sidogatorna från Istiklal patrullerade också transvestiterna och de transsexuella, stora som karyatider i en öververklig lyxvariant av kvinnlighet.

En av de finska turisterna på mammas hotell, en tung grå medelålders man, tog upp unga pojkar på rummet. Efteråt brukade han skicka ner dem till lobbyn och dricka coca cola medan han själv duschade. Där satt de med uttrycksloset ansikte, i propra kläder och billiga men sorgfälligt putsade skor och väntade på honom. Hotellpersonalen ignorerade dem, de finska medresenärerna tisslade generat. Det var inget oklart med den här hanteringen för någon av parterna.

Alla, till och med flickorna i yurdun, visste att en av de populäraste arabesksångerskorna, Bülent Ersoy, var transsexuell och att en annan folkkär favorit, Zeki Müren, var nästan en dragqueen. På samma sätt visste man att arabeskstjärnan Ibrahim Tatlıses var kurd. Prostituerade, sexuella minoriteter och kurder förföljdes och förnekades men var samtidigt fullt synliga. Dubbelmoral förutsätter en speciell optik. Skandinaver anser att den är ett brytningsfel.

TURKARNA SJÄLVA ODLAR EN egen Istanbul-kult, och för den som vuxit upp till exempel i den mera välkammade republikanska huvudstaden Ankara kan Istanbul bli den Andra i nationellt självförsörjande auto-orientalism, som i Buket Uzuners novell som i engelsk översättning heter "Istanbul Blues".

Jaget i texten är som Uzuner själv från Ankara, har studerat och arbetat i Europa, och har nu återvänt till Turkiet för att bosätta sig i Istanbul som hon avvisade i sin ungdom: "Istanbul var för österländskt då och jag alltför mycket av en västerlänning. Istanbul var för hektiskt, rörigt, aggressivt, vredgat och gammalt. Det som då tedde sig som exotiskt för mig var det välordnade, det nya, lugna och unga. Istanbul var mörkhyat och min exotism begärde det blonda. Jag flydde från Istanbul. Jag var rädd för dess destruktiva kraft, mina knän skakade inför dess mäktighet. Istället för raki ville jag dricka vin, i stället för våra tulpanformade teglas använde jag muggar, jag höll mig för god för att äta simit och åt bara bagels, croissanter och bakelser."

Uzuners berättare beskriver också en västerländsk väninna drabbad av Istanbul, "dess legender, historia, kultur och skönhet liksom av dess barbari, oordning, fattigdom och energi. Hon var mönsterelevnen ställd inför en fråga mycket större än de hon förberett sig på. Först försökte hon hålla god min men sen började hon gnälla. Hon var inte van vid sådana frågor, hon ville ha frågor som hon visste svaren på. Hon ville njuta av känslan att vara bäst i klassen och få goda vitsord igen. Istanbul var fullt av mysterier, instabilt, svårt och extremt vackert. Hon vände och flydde hem."

JAG VAR VERKLIGEN INTE EN SÅN som först höll god min och sen började gnälla. Som jag minns det – och där har jag stöd i dagboken – gnällde jag från första början intensivt. Det var ett slags besvärjelse som skulle förebygga okontrollerat beteende.

"Christel och jag är så vana vid att lida och klaga att vi inte har så svåra symtom. Bättre att kvida av-

siktligt än att skaka viljelöst", skriver jag snusfornuftigt i dagboken efter en besvärlig konfrontation med den holländska klasskamraten Gerdas neurasteni.

Jag minns vad en äldre moderlig väninna skrev till mig som svar på ett brev där jag beskrivit mitt turkiska studentliv: "Kom genast hem, det verkar fruktansvärt, du ska inte vara där!" Jag blev ytterligt förvånad och tyckte att hon helt missförstått mig. Visst hade jag det hemskt men det var också som jag ville att det skulle vara, nånting som jag önskat att skulle drabba och förändra mig.

Den turkiska titeln på Buket Uzuners novell är förresten ett citat ur en älskad dikt av Yahya Kemal Beyatlı, "Istanbul'u Sevmezse Gönül Aşkı Ne Anlar" som ordagrant betyder "Vad vet själen om kärlek om den inte älskar Istanbul?"

Naturligvis handlar också Kemals Istanbul-poesi egentligen om det som sysselsätter honom privat. I hans fall, påpekar Buket när jag mailar henne och frågar, är kärleken inte bara metaforisk och metafysisk utan också helt konkret, och riktad mot en vacker ung änka.

"Han var en fet gammal fuling men änkan avstod från kärleken mest på grund av sin tonårige son, som sen växte upp och blev Nazim Hikmet", skriver hon.

Brodsky för sin del reste till Istanbul bland annat för att han när han gick i exil hade lovat sig själv att resa runt jorden längs den längdgrad, Pulkovomeridianen, där Leningrad ligger. (Istanbul är nära nog.)

I minnet lägger sig den främmande platsen hur som helst alltid som en subjektiv tolkning vid någon av resenärens existentiella meridianer. Annars skulle den inte fästa där.

När jag skrev om mina upplevelser i dagboken förstod jag inte mycket av det som hände i mig. Men det kändes som en omvälvning, och efter den sommaren var allt lite annorlunda. Jag förstod att jag upplevt någonting livsviktigt – att jag faktiskt kunde få frigång från min skugga – genom att den där första sommaren försvarslös underkasta mig Istanbuls brutala skönhet, fulhet och besvärligheter.

HENRIK CEDERLÖF

Farleder och lotsplatser i
Ekenäs skärgård

30 e

140 sidor
inbunden,
tredje kompletterade
upplagan

Ekenäs skärgård är idag ett semester- och båtparadis – vindlande vattenvägar, grönklädda holmland med blankslipade bruna klipphällar och bländande solglitter över blåa fjärdar. Men Ekenäs skärgård har också en historia. Huvudfarlederna har trafikerats i tusen år, och här har vikingar, korsfarare, danska koggar på väg till Reval samt vanliga skutskeppare dragit fram. Fil.dr. Henrik Cederlöf berättar i boken om skärgårdsförhållanden och skärgårdsliv i Västnyland under perioder då semesterfirande ännu var ett okänt begrepp.

Beställ boken direkt från SFV:s kansli: 09-684 4570, eller sfv@sfv.fi
Du får boken per post med bifogad faktura.

SKRIFTER UTGIVNA AV
SVENSKA FOLKSKOLANS VÄNNER

STÖD DET FINLANDSSVENSKA BILDNINGSPÅRBEDET!

Svenska folkskolans vänner tar emot donationer och testamenten och ställer avgiftsfritt sakkunnig hjälp till förfogande.

Donationer till SFV är skattefria, vilket innebär att din donation oavkortat går till det svenska bildningsarbetet.

Närmare information ger SFV:s kanslichef Christoffer Grönholm, 09-6844 570.

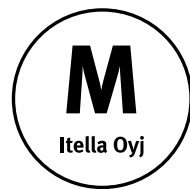

Lyckönska med en hyllningsadress
från **Svensk Hyllningsfond**

Hedra minnen med en värdig hyllningsgård
– en minnesadress från **Svensk Minnesfond**

*Adresserna förmedlas av Svenska folkskolans vänner
SFV, Annegatan 12, 00120 Helsingfors
Tel: 09-684 4570*

SFV:s kulturreisa 2010 går till

New York, New York

BILD: DAVID ILIFF

13.9–18.9.2010

Direktflyg med Finnair: Helsingfors–New York

Hotell ★★★★★

*SHERATON NEW YORK HOTEL
AND TOWERS*

I priset ingår:

- svenskspråkig guide
- inträde till, och guidning på **The Museum of Modern Art (MoMA)** och **Guggenheim museum**
- biljett till **musikalen Billy Elliot**
- **överraskningsprogram** som imponerar
- **kvällskryssning** på The Hudson River
- frukost och middag eller lunch varje dag
- all gemensam transport (från och till flygfältet, från hotellet till museum eller restaurang o.dyl.)

*samt stor möjlighet att lära känna
Det stora äpplet på egen hand*

Pris: 2 490 euro

Obs! Begränsat antal platser

Bindande anmälan senast den 6 maj 2010 till adm. sekr. Stina Heikkilä 09-68445713, stina.heikkila@sfv.fi. Hon ger även tilläggsinformation om resan.

Enastående urban upplevelse

New York är en enastående urban upplevelse, som får ditt hjärta att slå snabbare och väcker alla dina sinnen. I New York finns oändligt mycket sevärdheter och upplevelser. Av det stora äpplet går det inte att bita en alltför stor bit på en gång, så det lönar sig att njuta av staden med besinning.

Modern konst och stilfulla souvenirer

Om du tycker om konst går det bra att tillbringa till och med hela resan på södra Manhattan, där det finns ungefär tusen konstgallerier. New Yorks berömda Guggenheim-museum är absolut värt ett besök. Bland samlingarna i Museet för modern konst, MoMa, är det för övrigt trevligt att spana in pärlor av finländsk design.

I en atmosfär av Gudfadern och Chinatown

New York är som känt en mångkulturell stad. Många av de etniska stadsdelarna är redan rentav legendariska, och inte minst tack vare de filmer som gjorts i New York. Mätta dig själv och dina sinnen exempelvis i judekvarteren på Lower East Side, nedre Mannhattans Chinatown eller Little Italy.

Staden som aldrig sover

I New York finns ca 25 000 restauranger, så det är bara att välja. I kvällningen kan du dra dig tillbaka för att t.ex. njuta av jazzmusik i den bohemiska atmosfären i Greenwich Village eller uppleva ett annat slags nattliv i de bokhandlar som har öppet hela natten.